

ARGUS

'Het re-ge-nt-o wat regent het! Ik hoor het uit mijn warme bed.' 24

Jos Collignon

Niet alleen de neus, ook de oren. 7

Stuurloos

Politieke partijen zuchten en steunen. 8
Links, ga wat doen! 11

Nieuwssite

Abstracte stagiaire maakt de dienst uit. 10

MICHEL WILDEVELD

Albion

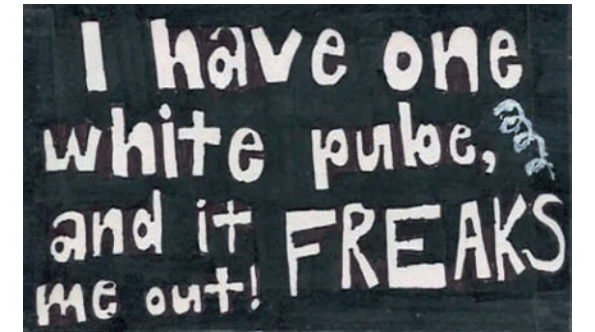
Correspondenten: 'Geen land kan beter in ellende leven.' 14

Verkiezingen: Kamerleden massaal op de vlucht. 16

Auteur Sam Shepard

Alle wegen leiden virtuoos naar beneden. 20

Schaamte?

Stuur een kaartje. 18

- Publicatieverbod** Best redelijk. 2
- Afrika** Het nieuwe gekaapte Frans. 2
- Cambodja** Filmconflict. 4
- Masters of the Air** Oorlogsgenot. 4
- Rawie** Alleen Gabriel Fauré treft geen blaam. 6
- Radiocontact** Jan van Veen en Joost den Draaijer. 12
- ANC-president** Half miljoen verstopt. 15
- Gordon** Net zo'n familie als Bach. 19
- Wim Noordhoek** Beroeps-herinneraar. 21
- Voskuil** Betrapt op antisemitisme. 23
- Bertus** 'Wij blijven staken voor 22 knaken.' 23
- Warm eten** Pasta maakt impotent. 24

AD pruttelt ten onrechte in zaak-Khalid

door GERM KEMPER

Is het bijzonder dat een rechter een krant verbiedt een artikel te publiceren? Het gaat hier over het verbod dat het *Algemeen Dagblad* aan de broek kreeg om te schrijven over Khalid Kasem, het advocatenkantoor van Royce de Vries en het al dan niet omkopen van een ambtenaar. AD's hoofdredactrice Rennie Rijpma vond dat zelfs het aanspannen van een kort geding al een aanslag op de persvrijheid was. VVD-Kamerlid Ulyse Ellian maakt in vragen aan de minister voor Rechtsbescherming duidelijk dat het ongepast is dat de Amsterdamse Orde van Advocaten, die zich in het door De Vries begonnen kort geding meldde om zelfstandig een publicatieverbod te bepleiten, de persvrijheid in gevaar brengt, en her en der wordt over censuur gempoperd.

Het is geen schering en inslag dat mensen naar de voorzieningenrechter draven om een publicatie tegen te houden en daar ook nog gelijk in krijgen, maar het is niets bijzonders. Het vakblad *Mediaforum* publiceert elke twee maanden

den samenvattingen van rechterlijke uitspraken in medi zaken. Het oktobernummer meldde zeven zaken over een publicatieverbod. Iemand die vond dat BNN/Vara hem niet in het verband van drugs-handel en seksueel misbruik mocht noemen, iemand anders die over zijn echtscheiding een boek had geschreven, over dat soort kwesties gaat het dan. In vier van die zaken kregen de eisers gelijk en kon een omroep of uitgever het item in de prullenbak gooien.

‘Censuur’ of ‘persbreidel’ zijn zware woorden, die beter in stelling kunnen worden gebracht wanneer iemand voorafgaand verlof van een overheidsinstantie nodig heeft om wat dan ook te publiceren. Dat een rechter op basis van hoor en wederhoor beslist of een voorgenomen publicatie de rechten van een betrokkene op bijvoorbeeld bescherming van zijn persoonlijke levenssfeer onduidelbaar zou schenden, is niet alleen gangbaar, maar ook verstandig. Een schadevergoedingsactie achteraf kan natuurlijk altijd, maar je hebt er meer aan dat je niet zonder dwingende noodzaak

of op basis van vage geruchten in opspraak komt. De hoofdredactie van het AD mag natuurlijk pruttelen over de persvrijheid, maar daar past niet bij dat, zoals uit het vonnis van de Amsterdamse voorzieningenrechter blijkt, het conceptartikel aan de rechter ter inzage is gegeven. Als je principiële registers wilt opentrekken, zeg je maar tegen de ‘censor’ dat hij volgende week in het AD kan lezen waar het over gaat.

En waar zou het dan over ge-

‘Vermoedelijk’, dat weer wel, want de zitting was met gesloten deuren

gaan zijn? De tussenkomst van de advocatenorde wijst erop dat met een publicatie de geheimhouding, die centraal staat in de relatie tussen een advocaat en zijn cliënt, in het geding was. Mensen moeten vrijelijk met hun advocaat kunnen bespreken wat in hun zaak van belang is en moeten erop kunnen rekenen dat hun dossier niet in het

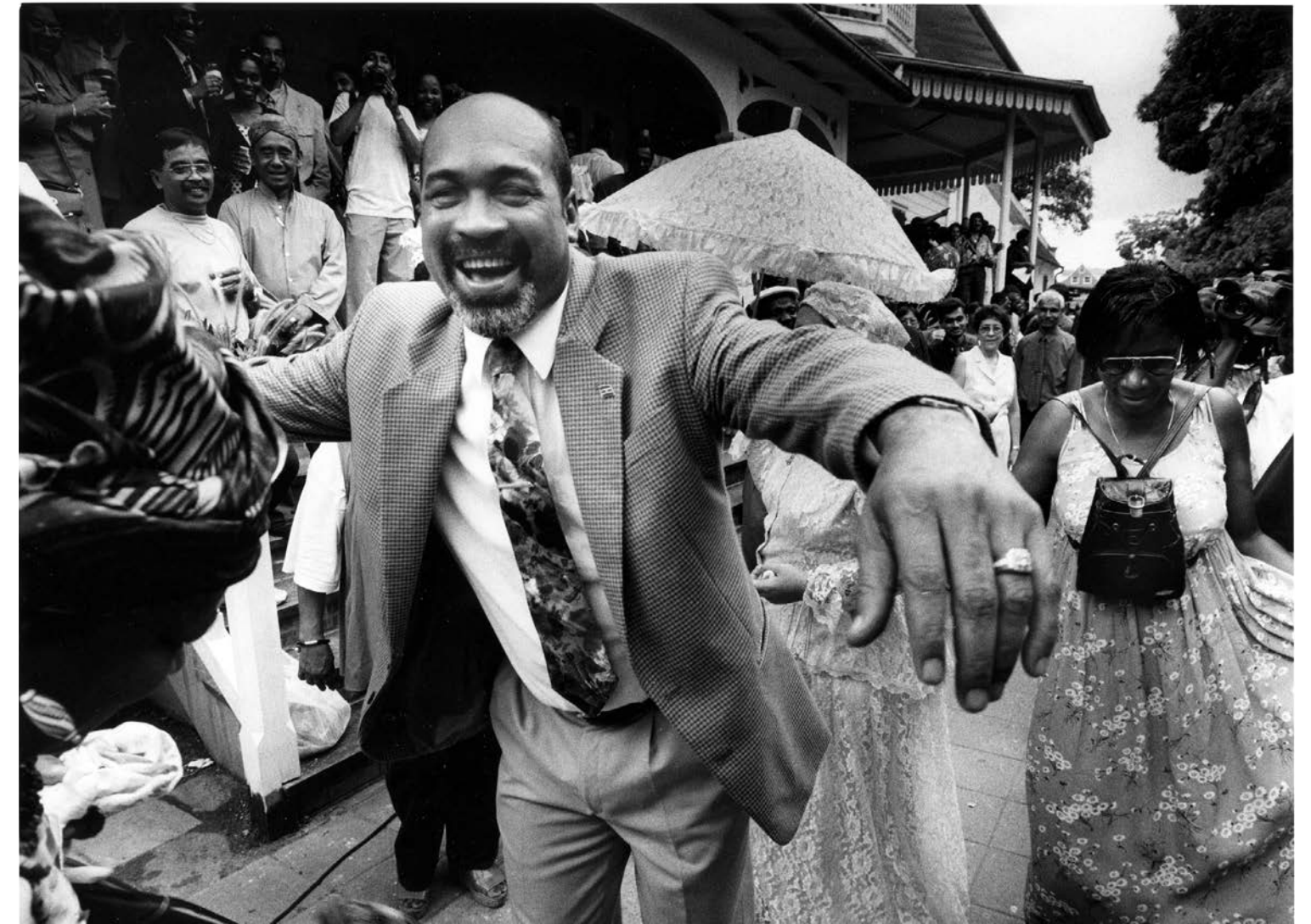
openbaar wordt besproken. Wie die informatieuitwisseling openbaart, pleegt een strafbaar feit, zó gewichtig is het dat iemand onbevangen met zijn advocaat kan praten.

Het Europese mensenrechtenverdrag noemt het be-waren van dit soort geheimen als een acceptabele grondslag om de verspreiding van informatie te beperken. Vermoedelijk is daarom de Amsterdamse Orde tussenbeide gekomen: om die geheimhouding overeind te houden. ‘Vermoedelijk’, dat wel, want de zitting was met gesloten deuren en het vonnis zwijgt volledig over wat er zo nodig geheim moest blijven, en dus ook over de vraag of inderdaad het beroepsgeheim doorslaggevend was voor de beslissing.

Bij het uitgangspunt dat vonnissen openbaar zijn, zodat de buitenwereld kan controleren of het eerlijk is toegegaan, is dat onbevredigend. Maar als de relevante feiten in zo’n vonnis moeten worden opgenomen, liggen die op straat en zou er geen rechtsbescherming, in de vorm van een vonnis, mogelijk zijn.

In vredesnaam dus maar...

Vincent Mentzel / Dancing Queen

Toen Suriname onafhankelijk werd, 25 november 1975, was politiek Nederland blij de koloniale last van de schouders te kunnen gooien. Maar de jonge natie had moeite om op eigen benen te staan. Corruptie was, zoals overal in de wereld, een probleem en er ontstond al spoedig een strijd om de macht. Uiteindelijk kwam in 1980 sergeant Desi Bouterse op ouderwets Zuid-Amerikaanse wijze via een coup aan de macht. Eind 1982 werden onder zijn bewind intellectuelen, vakbondsmensen en journalisten gruwelijk vermoord, de beruchte Decembermoorden.

In de periode daarna trok ik, samen met mijn NRC-collega Hans Buddingh’, geregeld naar het land om verslag te doen van de ontwikkelingen. Af en toe gloorde er hoop en af en toe mochten partijen een premier of president leveren, maar op de achtergrond trokken steeds Bouterse en zijn makkers aan de touwtjes. Desi zelf werd op enig moment ook nog president en Nederland bleef de grote oud-koloniale boosdoener op de achtergrond.

In 1997 werd op 25 november – Jules Wijdenbosch, *partner in crime* van ‘de Bevel’ zoals Bouterse ook wel werd genoemd, was president

– in de tuin van het presidentiële paleis het feest van de onafhankelijkheid uitbundig gevierd. Even was er een politiek moment, toen Bouterse, inmiddels in Nederland verdacht van drugs-handel – twee jaar later werd hij in hoger beroep bij verstek veroordeeld tot elf jaar cel – de Nederlandse ambassadeur Schelto baron van Heemstra op het feestje de hand schudde. Maar het mocht de pret niet drukken; Bouterse was de uitbundig dansende man die alle aandacht naar zich toe wist te trekken. Na 21 jaar is deze *dancing queen* dan eind vorig jaar eindelijk veroordeeld tot twintig jaar cel voor de moorden van 1982.

Verschijnt tweewekelijks

Hoofdredactie Paul Arnoldussen en Rudie Kagie

Eindredactie Bert Brevoord, Ingrid Brouwer en Paul Westink

Redactie Mark Blaisse, Martje Breedt Bruijn, Frank van Dijk, John Jansen van Galen, Kasper Jansen en Michaja Langelaan

redactie@arguspers.nl

Webredacteur Erik van Erp
Vormgeving Lucy Prijs
Letter logo Richard Keijzer

Organisatie Irene Philipsen
Uitgever Stichting Arguspers
Keizersgracht 337,
1016EG Amsterdam

info@arguspers.nl

Druk APG Diemen

Jaarabonnement: € 69,- (24 nummers)
Twee jaar voor € 128,-
Abonneren kan via de site
www.arguspers.nl

Abonnementenservice
tel.: 088-1102043

Volg ons op
www.facebook.com/argusopiniekant/

Het Frans is van de Afrikanen

door MARK BLAISSE

Meer dan 60 procent van de mensen die dagelijks Frans spreken, woont in Afrika en daar woont ook 80 procent van alle kinderen die in het Frans hun huiswerk maken. Er zijn even veel Franstaligen in Kinshasa, de hoofdstad van de Democratische Republiek Congo, als in Parijs. Maar het Frans van Molière maakt in razend tempo plaats voor een nieuw Frans, beïnvloed door het creools, Engels en lokale dialecten. Via de sociale media worden de nieuwe woorden in rapnummers, gedichten en filmpjes verspreid. Uit Ivoorkust komen woorden als *zoco* (niet cool), *choco* (van chocola, juist wél cool en zoet) en *en-jailler* (plezier hebben), meestal gebruikt door zangers die erachter kwamen dat zuiver Frans niet aanslaat bij jongeren.

In tegenstelling tot veel andere landen groeit de bevolking in Afrika explosief. Demografen voorspellen dat in 2060 85 procent van de Franstaligen daar zal blijven te wonen. In 1960 gold het omgekeerde: 90 procent van alle Franssprekenden bevond zich in Europa en overige westerse landen.

Het anti-Franse sentiment is de afgelopen jaren in Afrika snel gegroeid. Franse ambassadeurs wor-

den terug naar Parijs gestuurd, Franse troepen zijn niet meer welkom als beschermheren, Franse goederen vinden minder aftrek. Het Frans stond voor Afrikanen lange tijd gelijk aan kolonialisme; het werd de Afrikaanse onderdanen soms met geweld opgedrongen. Ouderen herinneren zich dat het verboden was de eigen taal te spreken. Wie niet snel genoeg Franse leerde, kreeg een ketting om de

Het woordenboek van het Nouchi heeft meer kopers dan de Larousse

nek, ‘symbool’ genoemd, met een dierenbot of iets stinkends eraan, zodat iedereen kon zien hoe ‘dom’ je was. Toch namen veel landen na hun onafhankelijkheid het Frans over als verbindend element en om de bureaucratie te strooimlijnen. Dat is nu dus radicaal aan het veranderen. Het nieuwe, door Afrika gekaapte Frans is een teken van fiere onafhankelijkheid.

Sommige in Frankrijk opgeleide of wonende West-Afrikaanse schrijvers kiezen hun eigen dialect-Frans boven het verheven Frans, ook als ze daardoor minder boeken

verkopen en niet in aanmerking komen voor prestigieuze literaire prijzen. In Ivoorkust heeft het woordenboek van het Nouchi, de semi-Franse straattaal, meer kopers dan de *Larousse*, het woordenboek dat altijd als dé leidraad voor Franse taal gold, ook in Afrika. Nouchi krijgt er zo vaak nieuwe woorden bij dat het woordenboek eigenlijk constant moet worden herzien.

Frapper, slaan, betekent in Abidjan juist omarmen. *Mon pain*, mijn brood, staat voor mijn vriendje. Een ‘broodje dat zo uit de oven komt’ is een ‘hete partner’. Deze betekenisverschuiving zorgt soms voor grote hilariteit, zoals toen een priester de kerkgangers oppriep het brood met hun naasten te delen.

Sommige woorden, zoals *go* (vriendinnetje), vinden hun weg weer in *Le Robert*, een ander officieel Frans woordenboek. “Als het Frans gemengder wordt, zal dat de Franse blik op de buitenwereld in positieve zin veranderen,” zei Josué Guébo, een Ivoiriaanse dichter en filosoof, tegen *The New York Times*.

Zelfs de Internationale Organisatie voor de Francophonie geeft toe dat Frans een Afrikaanse taal is die aan de Afrikanen toebehoort. De hiphoppers in de Parijse buitenwijken weten dat allang.

Racisme?

Ik heb meer belangstelling hoe het gaat in Kijkduin dan in de Schilderswijk (beide Den Haag), meer belangstelling voor Den Haag dan Roermond, meer interesse in Nederland dan in Frankrijk en meer in Europa dan elders in de wereld. Voor mij is het hemd

rol speelt. Maar is dat racisme zoals Mark Blaisse oppert in ‘Het is maar Afrika’ (*Argus* 166) als mogelijke oorzaak aan de mindere belangstelling hiervoor?

Het verwondert me overigens wel, hoe deze oorlogen en in het bijzonder de oorlog in Jemen, een oorlog tussen Saoedi-Arabië en Iran, met 250.000 doden en een enorme hongersnood, in Syrië (400.000 doden), Soedan (honderdduizenden doden) en Congo (zes miljoen doden, sinds 1997), inderdaad nauwelijks de aandacht trekken, maar de oorlog in Gaza met tot nu toe gemeld meer dan 30.000 doden, elke dag breed in het nieuws is. Zou dat dan iets met antisemitisme te maken kunnen hebben?

Den Haag, K. Bleeker

Holman

Na het lezen van het onluisterende portret van Theo van Gogh en diens kompaan Theodor Holman (*Argus* 167) zocht ik het knipsel op dat me woensdag 22 april 2009 deed besluiten mijn langdurige abonnement op *Het Parool* te beëindigen.

Naar aanleiding van de discussie over de huwelijken tussen neven en nichten, met name bij allochtonen in Nederland, schreef Holman: ‘Laat ze rustig fukkiefukkie doen met broers en zusters, neven en nichten, want dat is een uitstekende manier om op een vreedelievende wijze van dit probleem af te komen. [...] We betalen alles voor de geestelijk gehandicapten die ze moedwillig krijgen en laten

hen op die manier, en op vreedzame wijze, hun eigen ondergang verzorgen.’ Einde citaat.

Amstelveen, Otto Veenstra

Nekkie

‘De man is het hoofd, maar de vrouw is het nekkie. Zonder het nekkie kan het hoofd niet functioneren.’ Dat zei wijlen SGP-voorman Bas van der Vlies ooit tegen Cisca Dresselhuys (column in *Argus* 167).

Mijn Utrechtse Tante Bep verwoordde dat kort, maar krachtiger over haar man: ‘Hij is het hoofd en ik ben het nekkie. Maar als het nekkie niet wil staat het hoofte stil.’

Amsterdam, Dolf Hell

Cambodja verbiedt Chinese film

door TED DRUK

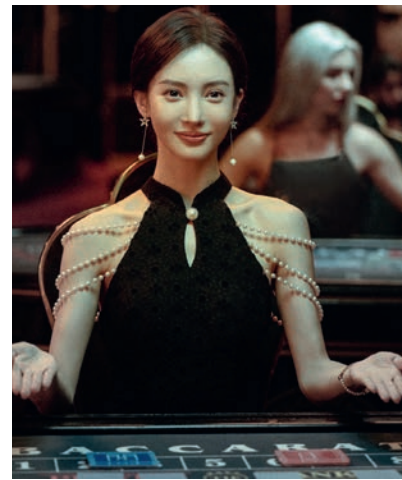
Er was op het Cambodjaanse ministerie van Toerisme sprake van enige consternatie toen er appjes met klachten binnenvielen over een in China gelanceerde film. Het betrof de film *No More Bets* van de Chinese regisseur Shen Ao. Daarin wordt het lot verbeeld van het jonge Chinese koppel Pan en Liang, dat in Cambodja in handen valt van een Chinees syndicaat met als verdienmodel mensenhandel en cyberfraude.

Verlokt door een aanbod van goedbetaald werk zijn zij nietsvermoedend naar Cambodja vertrokken, om al snel na aankomst aan het werk te worden gezet op een afgegrensd compound, waar onmiddellijk hun paspoort en mobiel-tje worden afgepakt. Vervolgens worden ze onder fysieke bedreiging zeven dagen per week zestien uur per dag achter een computer gezet. Hun werk bestaat uit het online verleiden van mensen tot illegaal gokken, cryptofraude en fake-dating. Een sublijn in de film

vertelt het verhaal van Gu, een slachtoffer van de online oplichtingspraktijken die, geconfronteerd met zijn slopende verslaving, suïcidaal wordt.

De film draait in een periode waarin er ruime internationaal aandacht is ontstaan voor de immense illegale online-industrie in Zuidoost-Azië. Die aandacht culmineerde onder andere in het alarmerende VN-rapport *Online scam operations and trafficking into forced criminality in South East Asia*, dat vermeldt dat er alleen al in Cambodja meer dan honderdduizend mensen gedwongen werkzaam zijn in de wereld van online-oplichterij.

Het repressieve Cambodjaanse bewind was dus niet amused over de film, temeer omdat er aanwijsbare lijnen lopen tussen de politieke elite en de Chinese bendes. De vertoning van de film werd daarom verboden en China werd gevraagd hem uit de roulatie te nemen. Dat gebeurde niet. Integendeel, de film stond weken aan de top qua bezoekersaantallen en won prijzen op filmfestivals.

Still uit *No More Bets*.

Dat de film in China niet verboden werd, wijten analytici als David Hutt in *The Diplomat* aan de Chinese overheid, die ernstig in haar maag zit met de cyberscam-activiteiten van Chinezen in het buitenland. In China is gokken verboden, online en offline. Dat wil zeggen: het is onder strikte voorwaarden wel toegestaan in Macau; het beleid zou erop gericht zijn binnen- en buitenlandse goklie-

hebbers daarheen te lokken.

Ondertussen heeft de film haar uitwerking niet gemist. Op sociale media wordt massaal en met succes gewaarschuwd tegen de gevaren van vakanties in Zuidoost-Azië. Dat betekent voor Cambodja dat het verwachte aantal Chinese toeristen dit jaar zestig procent lager zal zijn dan vorig jaar. Overigens geldt omgekeerd dat China dit jaar, zij het om andere redenen, tachtig procent minder toeristen zal ontvangen: naar verwachting slechts een miljoen. Aan beide zijden laten de economische gevolgen zich uittekenen.

De film eindigt voor de protagonisten net niet fataal. Gu wordt op het nippertje door zijn vriendin afgehouden van een sprong van een gebouw. Pan en Liang weten te ontsnappen uit de compound, maar worden door de politie achterhaald en uitgeleverd aan China. Daar worden ze gearresteerd voor onlinezwendel. Dat einde moet de Chinese overheid extra tevreden hebben gestemd.

Oorlog om water

door KO COLIJN

Het jaar 2023 was het natste aller tijden, en ook nu zijn nog kelders ondergelopen en staan duizenden mensen tot hun middel in het water. Gletsjers smelten en zeespiegels rijzen. Maar ook droogtes en gebrek aan regen zorgen voor ellende; klimatologen houden ons voor dat de extremen steeds extremer worden en halve maatregelen in de toekomst niet langer voldoende zijn. Water is de gemeenschappelijke noemer, oorlog en migratie de onvermijdelijke gevolgen.

Nummer 1 op de ramplijst van 2023 als blikvanger in de media was de moedwillige verwoesting van de Nova Kakhova-stuwdam in de Dnjepr. Oekraïne en Rusland beschuldigen elkaar. Wrangle ironie is dat het wegstromen van het water de Oekraïense infanterie een beetje geholpen heeft om bruggenhoofdjes te slaan naar het bezette zuiden, maar de schade voor Oekraïne is zo groot dat de Russen toch de hoofdschuldige aan deze oorlogsdaad schijnen te zijn.

Maar de ware nummer 1 was de feestelijke opening van de Nijl-stuwdam in Ethiopië. Die zet de watervoorziening van bijna alle (95 miljoen) Egyptenaren op het spel en geeft ook in buurland Soedan boze gezichten. Egypte heeft ooit gedreigd F-16-gevechtvliegtuigen tegen Ethiopië in te zetten met water als inzet.

Nummer 1 op de minder zichtbare ramplijst 2023 is een bericht uit het blad *Nature* dat het grondwaterpeil wereldwijd verontwaardigend snel daalt. Her en der zal dat de landbouw, en dus de voedselvoorziening, in gevaar brengen. Onderzoekers testten in veertig landen 170.000 waterputten die onderdeel zijn van 1673 grondwatersystemen. In bijna een derde van al die gebieden is die daling sinds 2000 opgetreden, vooral in streken met een droog klimaat waar water voor irrigatie wordt gebruikt. Dat levert in kuststreken het gevaar op dat zout zeewater in het grondwater terecht komt. Ook in Nederland.

Nummer 1 op mijn 'schriklijst' was vorige maand het bericht dat de gletsjers op Groenland per uur

De stad Cherson, een dag na de verwoesting van de Nova Kakhova-stuwdam. FOTO WIKIPEDIA

(ja, per uur!) dertig ton ijs aan de wereldzeeën verliezen. Veel meer (ruim 20 procent) dan men dacht. Haast moeten maken met dijkverhoging is dan een understatement.

Het Pacific Institute in Oakland, Californië, houdt het allemaal bij. Sinds 2022 zijn er bijna 350 waterconflicten ergens in de wereld geweest, en het aantal stijgt onrustbarend. De database telt 228 incidenten in 2022 en 117 incidenten van januari 2023 tot juni 2023. En over de afgelopen tien jaar was het aantal conflicten jaarlijks ten

minste vijftig, een record. Dat is alarmerend. En dat terwijl de jongste tellingen een half jaar achterlopen en wij die getallen dus moeten extrapoleren.

In de oorlog van de Russen tegen Oekraïne is water 'herontdekt' als wapen; het Pacific Institute heeft al 56 kruisjes gezet. Maar de verwoesting van de Nova Kakhova-stuwdam op 6 juni heeft eigenlijk als enige oorlogsdaad onze journaals gehaald. Zo blijft het grote publiek onwetend over aanstaande rampen.

advertentie

Intussen in het Torpedo Theater

Vrijwel dagelijks is er iets te beleven in Amsterdams kleinste. We lichten er drie voorstellingen uit. Na een discrete vermelding van *Argus* wordt u aan de bar een gratis welkomstdrankje geschonken.

KIJKCLUB #31 - ANNEMARIE DE WILDT - NIET NÓG EEN ZILVEREN TABAKSDOOS

donderdag 15 februari 2024 - 20:30 - € 12,50
Successerie. Hans Aarsman interviewt ditmaal Annemarie de Wildt, tot vorig jaar conservator van het Amsterdam Museum.

Café Cantante: FLAMENCO!

donderdag 22 februari 2024 - 20:30 - € 15,00
Elke maand flamenco-avond, vanavond met het meesterlijke gitaar duo Panman Vermijs. Deur open: 20:00.

Thorsen's Dream

zaterdag 24 februari 2024 - 20:30 - € 15,00
Met tranentrekkende folksongs, meezingbare bluegrass en gevoelige samenzang nemen Iris Feijen (zang) en Jasper Schlaks (zang, gitaar) je mee door het zuiden van de VS.

Reserveren kan via reserveren@torpedotheater.nl of 020-4284993. Sint Pieterspoortsteeg 33 - 1012 HM Amsterdam - www.torpedotheater.nl

Masters of the Air

door TOM PAUKA

In het oorlogsjaar 1944 had ik een vriend, Robbie, die op nachten dat de Amerikanen kwamen overvliegen, van zijn moeder naar het achterbalkon mocht gaan om daar naar ze te zwaaien. Dit was een daad van verzet, dus dat wilde ik ook. Maar mijn moeder vond het niet goed, althans... nou ja, liever niet. Ik legde uit dat het ongevaarlijk was, de Duitsers konden je niet zien op dat balkon. Maar dat was het punt niet. "Heb je enig idee," zei mijn moeder, "wat die vliegtuigen daar gaan doen in Duitsland?" Ja, zeker, dat wist ik, die gingen bombarderen. "Ze gooien bommen op de moffen, nèt goed." Mijn moeder schudde haar hoofd en zei: "Die Duitse mensen waar ze die bommen op gooien, zijn ook gewoon mensen die ergens willen wonen en met rust willen worden gelaten. Dus je moet het niet leuk vinden als hun huis kapot gegooid wordt. Of als ze gaan bloeden of zo iets."

Zojuist is de langverwachte serie *Masters of the Air* beschikbaar gekomen. In de VS is die bij voorbaat bejubeld, want het is een vervolg op *Band of Brothers*. Dat was niet alleen een van de meest bekeken series ter wereld, maar hij is ook opgenomen in de lijst van de

250 beste filmseries ooit gemaakt. Onderwerp is het wel en wee van een legereenheid Amerikaanse grondtroepen.

Met veel enthousiasme werd daarna een tweede serie opgezet, nu over een militaire operatie op zee. Vriendschappen op een schip dus. Werd ook goed ontvangen, maar met een – laten we zeggen – iets beheerster enthousiasme. Vervolgens begon men te denken over een laatste serie die alles zou moeten overschaduwen: over een Amerikaanse militaire eenheid in de lucht. De productiekosten bleken echter zo hoog te zijn (250 miljoen dollar), dat het jaren duurde voordat er kijk op was het geld bijeen te krijgen. Dat lukte uiteindelijk Tom Hanks en Steven Spielberg, en Apple TV werd de producer. *Masters of the Air*, dat ook in Nederland wordt uitgebracht, heeft in de VS nu al, na een paar afleveringen, de ereitel 'verslaved' gekregen.

Het idee was om door grootschalige bombardementen van steden de moraal, ook wel 'oorlogsbereidheid', van de bevolking te breken. Op 9 mei 1942 werd het eerste grootschalige bombardement uitgekozen, daarvoor was Keulen uitgekozen. De Amerikaanse toestellen gooiden

Beginbeeld van *Masters of the Air*.

hun bommen betrekkelijk willekeurig op bewoond gebied, maar bij de evaluatie moesten ze constateren dat er niet meer dan ongeveer vijfhonderd doden waren gevallen. Niet de moeite, zo kregen ze de moraal van de Duitsers niet kapot. *Air Chief Marshal* Sir Arthur Harris bedacht een effectievere manier van bombarderen: eerst grote explosies veroorzaken om de daken van de huizen te blazen, en dan

strooien met brandbommen. Het moest zelfs lukken, zo dacht Sir Arthur, om een alomtegenwoordige brand te creëren, een brand die zich zou voeden met de aanwezige zuurstof, zodat iedereen, zelfs mensen in schuilkelders, door verbranding of verstikking om het leven zouden komen. Op 24 juli 1943 leverde een bombardement op Hamburg volgens de methode-Harris 40.000 doden op en een

bombardement op Dresden, vlak voor het einde van de oorlog, 25.000 doden (en 30.000 gewonden).

Mijn moeder was niet iemand die wie dan ook het genoegen van een spannend/gezellig avondje filmkijken misgunde, maar ze zou er misschien beschaafd op hebben gewezen dat wij bij het kijken naar

Masters of the Air naar een schending van het oorlogsrecht zitten te kijken die in wreedheid en omvang behoort tot het ergste wat door oorlogvoerenden ooit is bedacht. Onbestraft, tja, zo gaat dat nou eenmaal als je de oorlog wint. Maar dat wij, de winnaars, er nu gezellig onderuitgezaakt kijkersplezier aan beleven, daar zou mijn moeder toch vreemd van hebben opgekeken.

Fatsoensnormen

door JEAN PIERRE RAWIE

Er is tegenwoordig veel te doen over foute kunstenaars. Daarmee bedoel ik niet kunstenaars die gedurende de oorlog op het verkeerde paard gewed hebben, al valt daar ook het een en ander over aan te stippen. Het is bijvoorbeeld frappant dat het vooral ‘ouderwetse’ schilders en dichters zijn, wier fascistische sympathieën hun worden nagedragen, terwijl zulks ‘moderne’ kunstenaars minder zwaar wordt aangerekend.

Van een realist als Pyke Koch weet iedereen dat er een luchtje aan zat, maar het oorlogsverleden van Karel Appel wordt met de mantel der liefde bedekt. J.C. Bloem is in de jaren dertig korte tijd lid geweest van de NSB, wat altijd vermeld wordt als hij ter sprake komt (maar niet dat hij daar onmiddellijk uitstapte toen hij door kreeg dat Mussert een ongeletterde cultuurbaarbaar was); de onlangs bekend geworden diepbruine achtergrond van Lucebert daarentegen beschouwt men als een vergeeflijke jeugdzonde. Zelf beweer ik overigens aan de muziek van Carl Orff (1895-1982) te kunnen horen dat hij fout was.

Maar dat is niet waar ik het over wilde hebben. Je hoort steeds vaker dat je een kunstwerk niet mooi mag vinden wanneer er op de maker meer iets aan te merken valt. Picasso behandelde zijn opeenvolgende muzen als oud vuil, dus deugen zijn schilderijen niet. Films van Roman Polanski of Woody Allen moeten worden geboycot, omdat ze aan minderjarige maagdekens hebben gezeten of daar alleen maar van beschuldigd worden. De carrière van acteur Kevin Spacey is door aantijgingen van wangedrag gebroken, ofschoon hij daarvan herhaaldelijk vrijgesproken is.

Scheppers van kunst die ons raakt en ontroert, moeten, lijkt het, aan strengere fatsoensnormen voldoen dan ‘gewone’ stervelingen. De werkelijkheid is anders. Door de eeuwen heen vind je onder artiesten een onevenredig aantal zelfzuchtige ellendelingen, zenuwlijders, verwarde geesten, gekken en misdadigers.

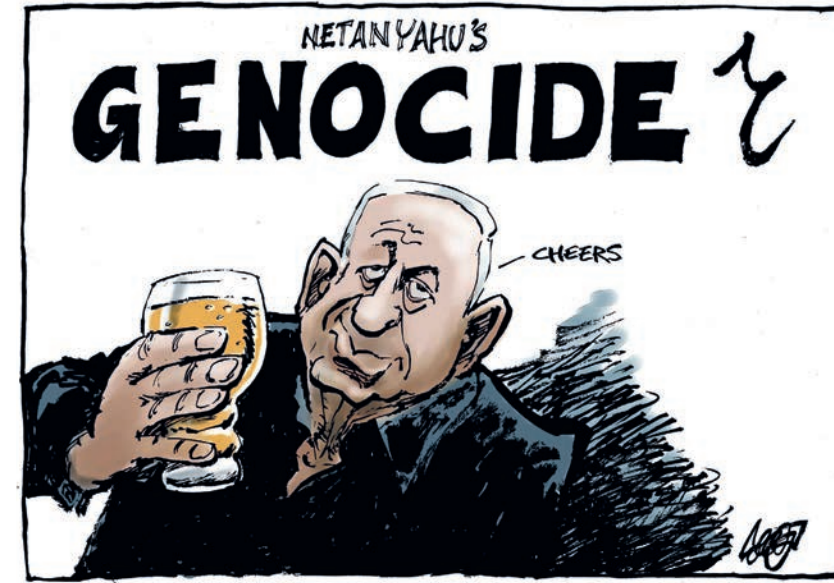
Bernini was een gewelddadige afgunsteling, Caravaggio een moordenaar, en onze eigen Rembrandt van Rijn liet zijn lastige ex-geliefde Geertje Dircks op onzuivere gronden opsluiten in een tuchthuis. Beethoven was een driftkop, wiens persoonlijke hygiëne deerlijk te wensen

overliet (hij wisselde zelden van overhemd, en er stond dikwijls een ongeledigde po naast zijn piano), Schumann was krankzinnig, Achterberg zat jaren in een gesticht, nadat hij zijn hospita had doodgeschoten. Als we van iedereen die iets op zijn kerfstok heeft geen kunstwerk meer mogen bewonderen, blijft er weinig over.

De enige die ik zo gauw kan bedenken die prachtige dingen gemaakt heeft zonder dat er enige blaam aan hem kleeft, is Gabriel Fauré; over hem heeft bij mijn weten niemand ooit iets ten nadele beweerd. U kent er vast nog wel een paar meer, maar het blijven uitzonderingen.

Gerard Reve betogde dat een kunstenaar geen goed mens hoefde te zijn, maar dat hij wel formaat moest hebben; er moest zich iets in hem kunnen afspeelen. Zelf prijs ik mij gelukkig dat ik veel door mij hooggewaardeerde genieën nooit heb kunnen ontmoeten: Dante, Schopenhauer, die Beethoven. Ik denk dat de omgang met hen ernstig afbreuk zou hebben gedaan aan mijn verering.

Gerard Reve heb ik wél in het echt mogen meemaken. Het woord ‘mogen’ is hier, gelooft u mij, misplaatst: dat was geen lolletje.

De geweigerde Netanyahu-prent.

De flappers van Plasterk.

Nooit meer lachen om flinke flappers

Na 44 jaar wordt cartoonist Jos Collignon door de Volkskrant aan de dijk gezet. Directe aanleiding is een tekening van de Israëlische premier Benjamin Netanyahu, die de krant eind vorige maand niet wilde plaatsen.

door RUDIE KAGIE

De hoofdredactie vond dat ik Netanyahu had afgebeeld met te grote oren. Dat schijnt antisemitisch te zijn. Als ik Plasterk van flinke flappers voorzie, doet niemand daar moeilijk over,” zegt Jos Collignon (73). Het ochtendblad vindt het welletjes, helemaal na een karikatuur die zaterdag 27 januari uit de kolommen werd geweerd: Benjamin Netanyahu die na de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof triomfantelijk een glas genocider heft. Niet eerder weigerde de krant de vaste bijdrage (twee keer per week) van Collignon, al werd vorig najaar wel een prent waarover deining was ontstaan alsnog van de website verwijderd. Dat betrof een tekening van twee mannen die er met de Marokkaanse vlag in de hand op een scooter met de WK-beker vandoor gaan. Stigmatiserend, oordeelde hoofdredacteur Pieter Klok, die voortaan cartoons over ‘gevoelige onderwerpen’ wilde zien voordat ze werden gepubliceerd.

In november wond oud-PvdA-leider Lodewijk Asscher zich hevig op in een opiniestuk: ‘Als mijn Volkskrant op de dag van de herdenking van de Kristallnacht een spotprent plaatst met de boodschap dat de joden het antisemi-

tisme zelf verzinnen als onderdeel van de zogenaamde ‘lange arm’ van Israël, dan is een grens bereikt.’ Zijn gram was gewekt door een tekening van twee mensen, van wie één met de Palestijnse vlag in de hand, kijkend naar het tv-nieuws over Gaza: ‘Twee weken onschuldigen bombarderen, 10.000 doden onder wie 4.000 kinderen. De wereld protesteert.’ Daarnaast een lange arm met een davidster op de mouw en een hand met een dikke duim. ‘O-ve-r-al herlevend antisemitisme’ staat in een tekstballon. En: ‘O jee, sorry. Vergeten eerst Hamas te veroordelen.’ In zijn wekelijks hoofdredactioneeltje meldde Klok dat veel lezers ‘ontstemd, boos of aangeslagen’ op de cartoon hadden gereageerd. Hij nam het op voor Collignon: ‘Bij een cartoon is het niet de vraag of er goede redenen zijn om hem te plaatsen, maar of er goede redenen zijn om hem niet te plaatsen. De vrijheid van cartoonisten en colum-

nisten is in principe onbegrensd. Hun verbeelding, hun associaties, hun meningen willen we niet aan banden leggen, behalve als er goede objectieve redenen zijn. Het mag nooit een smaakwesp worden. De vraag of de hoofdredactie het met de inhoud eens is, doet niet ter zake.’

Collignon geeft toe dat geen andere cartoonist in ons land zo veel verontwaardiging oproept als hij. “Omdat ik het meest uitgesproken ben in mijn standpunten. Ik vind het verschrikkelijk wat in Gaza gebeurt. Het is schandalig dat Nederland zich onvoorwaardelijk opstelt achter Netanyahu. De stand is nu 25.000 gedode Gazanen tegenover 1200 Israëlische slachtoffers, onder wie de gegijzelden van wie de meesten waarschijnlijk nog leven. Bedroevend veel mensen stellen kritiek op Israël gelijk aan antisemitisme. Dat heb ik in diverse tekeningen aan de

orde gesteld, maar ook daar werden lezers boos over.”

Meer dan eens resulteerde het vermeende antisemitisme van Collignon in een strafklacht, maar het kwam nooit tot een veroordeling. Het is volstrekt duidelijk welke partij in de Palestijnse kwestie zijn sympathie heeft, met als gevolg dat hem sinds het uitbreken van het oorlogsgeweld geregeld gebrek aan nuance werd verweten. Aanvankelijk voelde hij zich gesteund door de hoofdredactie, die niet aan zijn vrijheid als tekenaar wilde tornen.

“Ik denk dat Pieter is bezweken voor de druk om in te grijpen,” zegt Collignon. “Een paar weken geleden zat hij bij de EO in een gesprek met Rob Oudkerk over mijn tekeningen te praten. Ook Ruben Oppenheimer sprak daar over mijn werk, maar mij werd niets gevraagd. Dat is het milieu waarbinnen ik moet werken. Ik denk dat ze bij de Volkskrant door die tekening van Netanyahu in paniek zijn geraakt.”

Zaterdag 13 juli zal de Volkskrant voor het laatst een tekening van Collignon afdrucken. Klok, desgevraagd: “In een cartoon mag veel, bijna alles, maar het gebruik van raciale stereotypen is taboe. Joden afbeelden met grote neuzen en grote oren kan dus niet. Als Israël een zwarte premier had gehad, zouden we ook niet willen dat die met dikke lippen en kroeshaar werd afgebeeld. Jos hield daar tot dusverre rekening mee in zijn tekeningen over Israël. Waarom hij daar nu ineens van afweek, is ons niet duidelijk geworden.”

Collignon stelt vast: “De sfeer in de hele wereld is naar z’n malle-moer geholpen. De tenen zijn verschrikkelijk lang geworden. Niemand kan nog lachen om een grap die over zijn favorieten gaat.”

Oud-Volkskrant hoofdredacteur Pieter Broertjes (m.) feliciteert Jos Collignon (l.) met de Inktspotprijs 2009. Collega Joep Bertrams kijkt toe.

Veelzijdig hout in de Sovjet-Unie

door GUUS GONGGRIJP

Waar hout al niet goed voor is. In de memoires van Alexej Ivanovitsj Sjachoerin, de Sovjetvolkscommissaris voor de vliegtuigindustrie tijdens de Tweede Wereldoorlog, komen we onvermoede toepassingsmogelijkheden tegen. In januari 1940 was hij aangesteld om de op achterstand geraakte vliegtuigproductie in ijtempo te verbeteren. Een race tegen de klok. Helemaal kritisch werd het na de Duitse inval. In een gigantische operatie werden fabrieken, tienduizenden arbeiders en hun gezinnen naar het oosten geëvacueerd. Daarvoor waren al vanaf 1927 plannen ontwikkeld, maar dat was de nazi’s gelukkig onbekend.

Op onwaarschijnlijk korte termijn kon zo de productie buiten het bereik van de Luftwaffe worden hervat. Maar de problemen waren enorm. Waar aluminium voor de vliegtuigbouw vandaan te halen, bijvoorbeeld? In Engelse huishoudens werden aluminium pannen ingezameld voor de Spitfires, maar ook hout speelde een rol. De Britten mobiliseerden hun figuurzaagclubs om de vakwerkgeraamtes voor de Hurricanes te maken. Het wellicht beste Engelse toestel uit de oorlog, de tweemotorige Mosquito, is de geschiedenis ingegaan als het *Wooden Wonder*. In de Sovjet-Unie was hout op de nieuwe locaties ruimschoots voorhanden en de ontwerper, Lavotsjkin, gebruikte voor zijn jachtvliegtuigen multiplex dat door een speciale behandeling

Boven: De Britse Mosquito, alias het Wooden Wonder. Onder: De Russische Lavotsjkin La5.

bijzonder sterk en niet brandbaar zou zijn. Stalin vertrouwde het niet en ontbood Sjachoerin en Lavotsjkin naar Moskou. Met een stiletto en een gloeiende pijpenkop ging hij het demonstratiemateriaal te lijf. Dat hield stand zonder een kras of brandplek. Nu was de grote pijproker overtuigd: “Degene die dit heeft uitgevonden, moet een onderscheiding krijgen.”

Maar hout bleek ook voor andere dingen bruikbaar te zijn. De voed-

selvoorziening voor de arbeiders was rampzalig, de belangrijkste landbouwgebieden waren verloren gegaan. En zo ontstond een gerecht dat ‘biomassa’ werd genoemd. Helemaal heeft Sjachoerin de receptuur niet vermeld, maar zoveel weten we: het hoofdbestanddeel was zaagmeel. Dat vulde tenminste de maag. Voor de nodige vitamines werd een afkooksel van dennen- en sparrennaalden bereid. Niemand mocht de bedrijfskantine binnen voor hij zijn

beker met dit brouwsel had leeggedronken. Na enige tijd zagen de arbeiders en arbeidsters in de fabrieken er totaal afgeleefd uit, maar de productie bleef stijgen.

Lavotsjkins multiplex was natuurlijk een noodoplossing, want dat was zwaarder dan aluminium. Maar met steeds sterkere motoren konden zijn jagers het toch opnemen tegen de beste Duitse toestellen. Voor wie zich voor dit in het Westen vrijwel onbekende onderdeel van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog interesseert, zijn Sjachoerins memoires een aanrader. In het Duits zijn ze te vinden onder de titel *Flügel des Sieges*, in 1989 nog verschenen in de DDR; zelf was hij in 1975 overleden. Sja-

En zo ontstond het gerecht ‘biomassa’: het hoofdbestanddeel was zaagmeel

choerin zwijgt discreet over zijn gevangenschap van 1946 tot 1953, nadat hij valselijk was beschuldigd van het leveren van inferieure vliegtuigen. Pas na Stalins dood is hij gerehabiliteerd.

In het hele boek heeft hij maar één punt van kritiek: het lelijke aluminium bestek in de restaurants. Waar zijn toch die prachtig beschilderde houten lepels uit zijn jeugd gebleven, die grootvaders zittend voor hun huisjes te midden van hun kleinkinderen vervaardigden?

Is de politieke partij nog te redden?

In een regenachtig Groningen kwam de fine fleur van de Nederlandse politicologie op 26 januari bijeen om het vijftigjarige bestaan van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen te gedenken met een congres over *De toekomstbestendigheid van politieke partijen*. Je zou veronderstellen dat de aanwezigen in zak en as zijn.

Jacques Wallage maakt een rondje langs de congresgangers.

FOTO'S DIRK FENNEMA

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) ontstond vijftig jaar geleden tijdens het hoogtij van het partijwezen. Het oprichtingscongres van D66 moest vanwege de onstuimigheid der debatten een dag verlengd worden. De PvdA-afdeling Doniawerstaal tikte partijleider Joop den Uyl op de vingers. Op een vrijdagavond hoorde je in de Amsterdamse P-cafés de roep: naar de RAI, naar het partijcongres! Daar gebeurde het, daar trof je de leukste meisjes. Het PvdA-bestuur wilde een nieuwe voorzitter, maar de achterban koos een andere, die hier nu vlakbij woont: Max van den Berg.

Die politieke geschiedenis wordt in het stigtige, maar enigszins sombere Academiegebouw door de Leidse politicoloog Ruud Koole (ex-senator, ex-PvdA-voorzitter) met een machtig gebaar samengevat: "Na de Hervorming, de Franse Revolutie en de Industriële Revolutie vervoor het politieke landschap in de verzuiling, om door de golf van individualisering weer te ontdooien."

Sindsdien liep het ledental van de drie grote volkspartijen met liefst twee derde terug. Niemand loopt meer warm voor een partijcongres. De *volatiliteit*, het percentage kiezers dat telkens van keuze wisselt, is in de laatste decennia bijna verdubbeld tot wel 37 procent, terwijl het aantal voorkeursstemmen, sinds de Tweede Wereldoorlog lang onder de 1 procent, nu 25 à 30 procent bedraagt. Tekenen van individualisering, van wispelturigheid?

De laatste verkiezingen zijn ruimschoots gewonnen door een partij die geen partij is, maar een eenmanszaak. En natuurlijk laten de congresgangers zich de kans niet ontgaan die uitslag te bespreken. "Als Geert Wilders sterft, raken zijn kiezers op drift," wordt voorspeld.

"De kern van zijn electoraat bestaat al sinds 2006 en is steeds afkeriger geworden van andere partijen. Zonder Wilders zullen ze verder afdrijven naar extreemrechts."

"Wilders kent het spel en greep zijn kans bij het verdwijnen van Mark Rutte," zegt de historicus Jan Bank. En de Leidse politicoloog Joep van Holsteijn: "Zijn succes werd mogelijk gemaakt door Dilan Yeşilgöz. Hij stond altijd buitenspel, maar zij gaf hem een kans het speelveld op te komen, en hij is behendig genoeg om daar gebruik van te maken." Petra de Koning, NRC-redacteur: "Veel potentiële aanhangers van Wilders vonden hem altijd te radicaal en hunkerden naar een mildere Wilders. Die kans is hem door haar geboden." Van Holsteijn: "Hij kon zich des te gemakkelijker als milder voordoen omdat er op radicaal-rechts een nog grotere gek rondloopt." Uit het publiek: "Wilders zette het migratieprobleem neer als woningkwestie: geen principieel maar een praktisch probleem. Dat lieten de gevestigde partijen toe omdat ze allemaal verantwoordelijk zijn voor die woningcrisis."

Terug naar het hoofdthema. Men is het erover eens dat partijen onmisbaar voor de democratie zijn door hun 'schakelfunctie' tussen beleid en bevolking, en ook dat die functie onder druk staat. Maar de politicoloog Sarah de Lange (politicoloog aan de Universiteit van Amsterdam) relateert het thema in haar *keynote speech*: ook toen het DNPP in 1973 werd opgericht, waren er al zorgen over het verval van het partijstelsel, de politieke fragmentatie was toen ernstiger dan nu en door de hausse aan nieuwe partijen neemt het aantal partijleden nu juist weer toe. Dat grote groepen zich buitengesloten voelen, is volgens *Argus* trouwens ook niets nieuws: destijds luiddede klacht dat 'de nieuwe vrijgestelden' het politieke spektakel monopoliseerden.

Maar: "Het schuurt nu aan alle kanten, het

vertrouwen is enorm gedaald, ook in partijen, en er is geen alternatief." Jacques Wallage, ooit de Groningse kompaan van Max van den Berg, informeert of we al kunnen spreken van 'het definitieve einde van de politieke partij'.

Een populaire verklaring is dat dit verval wordt veroorzaakt door de personalisering. "De persoon duwt de partij weg," vat Van Holsteijn samen, de 'poppetjes' zijn belangrijker geworden dan de inhoud, vervat in de partijprogramma's. Maar daar is zo'n wetenschappelijk congres nou goed voor: om algemeen erkende waarheden als een koe te weerleggen. Van Hol-

'Niemand is groter dan zijn partij,' zei Edith Schippers en modelleerde Mark Rutte tot prototype van de VVD'er

steijn zocht het uit en toont de resultaten: "De persoon is in de regel juist minder bekend bij het electoraat dan zijn partij. Bij vrijwel alle gevestigde Nederlandse partijen is de lijsttrekker niet populairder dan de partij zelf. Alleen bij nieuwe partijen als BBB, NSC en Forum voor Democratie is de persoon prominenter. Lijsttrekkers winnen geen verkiezingen, maar kunnen ze wel verliezen." Voor de PVV gaat dat niet helemaal op, want die partij heeft maar één lid: Geert Wilders, de lijsttrekker zelf.

"Niemand is groter dan zijn partij," zei VVD-prominent Edith Schippers eens en ze werkte er zelf aan mee om dit waar te maken toen ze, met onder anderen Ivo Opstelten, de jonge Mark Rutte modelleerde als het prototype van de VVD'er. In 2002 begon Rutte in geruite bloesjes als staatssecretaris van Sociale Zaken met interesse voor milieu ('Groen Rechts') en zorg (in-

Léonie de Jonge van het DNPP opent het congres.

komensafhankelijke zorgpremie, weet u nog?). "Hij is door hen onder handen genomen, in maatpak gestoken en geïnstrueerd alleen nog te spreken over 'harde' VVD-thema's als economie en veiligheid," zegt zijn biograaf Petra de Koning. "Het was afgelopen met die geruite bloesjes! Eigen huis, eigen auto, eigen portemonnee: dat moest zijn verhaal worden. En als een soort robotgrasmaaier, een vlijtige, erg gedisciplineerde leerling, werd hij op en top de VVD-premier."

"Zo heeft de partij dus de persoon gemodelleerd en gecreëerd," concludeert Van Holsteijn. "Rutte als een Monster van Frankenstein dat op zijn beurt op den duur de partij naar zijn hand kon zetten." Frans Timmermans presenteerde zich bij GroenLinks-PvdA als premierskandidaat, maar zonder succes: hij was minder populair dan zijn partij en had nog geen trackrecord als premier zoals Joop den Uyl in 1977 ('Kies de minister-president') en Ruud Lubbers in 1986 ('Laat Lubbers zijn karwei afmaken'). Van Holsteijn: "Het ging niet om Lubbers, maar om zijn karwei."

Ook Petra de Koning relateert het overwegende belang van personen in de politiek: "Caroline van der Plas lijkt groter dan haar partij. Zo gauw ze in een Kamerdebat op televisie komt, zegt ze zelf, stijgt BBB in de peilingen. Ze noemt zichzelf graag 'een open boek'. Maar omgekeerd: toen het verhaal van haar vechtscheiding naar buiten kwam, daalde ook meteen de aanhang van BBB."

Ondertussen hangt de hamvraag van Wallage zwaar boven de congresgangers: is de politieke partij nog te redden? En zo ja, hoe? Moet ze niet heel anders opgezet en ingericht worden? Sterft, gij oude vormen en gedachten? Sarah de Lange heeft in het kader van de Raad voor het Openbaar Bestuur met dit bijltje gehakt en kent het spectrum van nieuwe mogelijkheden: de partij als online platform, veelal een coalitie van actiegroepen, zoals Podemos in Spanje, de Italiaanse 5-sterrenbeweging, La France

Insoumise, en in Nederland de Piratenpartij: weg met de oude statuten- en amendementencultuur! Of: richt de partijdemocratie geheel digitaal in, zoals Volt doet.

Er werden een tijdlang lijsttrekkersverkiezingen georganiseerd, totdat de partijen ontdekten dat deze vooral hun instabiliteit vergrootten. GroenLinks maakte aanstalten tot interne hervorming met een partijreferendum en *open primaries*. Jesse Klaver experimenteerde met *meet-ups*, een dynamische variant op de klassieke partijvergadering, maar toen de pandemie was weggeëbd, werd niets meer vernomen van deze dynamische bijeenkomsten met zijn Jessias-achtige uitstraling. "Er is in Nederland geen organisatorische vernieuwing van het partijwezen," constateert De Lange enigszins bitter, "omdat de partijen die eenvoudigweg niet willen. Verandering blijft uit omdat partijen er niet toe geprest worden."

Het enige nieuwe model in Nederland is volgens De Lange dat van Wilders' PVV: de *private party*, autoritair, gecentraliseerd, zonder band met de samenleving en geheel gevormd door de leider. Vanuit de zaal wordt erop gewezen dat dit ook voor Europa uniek is: overal elders hebben radicaal-rechtse partijen in beginsel nog een structuur met zeggenschap van leden.

Lichtpuntjes van vernieuwing ziet De Lange bij BBB, dat donateurs spreekrecht geeft ('al heeft de beweging nog geen democratische structuur') en bij zowel Forum voor Democratie als de Socialistische Partij, 'beide klassieke partijen met sterke wortels in het actief helpen van burgers en sociale activiteiten als wijjnproeverijen en barbecues voor de leden'. Maar beide partijen zijn slechts randverschijnselen.

"De parlementaire democratie kan niet zonder partijen," besluit De Lange. "A: voor het ophalen en in een ideologisch verhaal vertalen van maatschappelijke problemen, B: voor het mobiliseren van burgers, en C: voor het rekruteren van politiek personeel." Feitelijk ziet ze daarvoor bij gebrek aan politieke hervormingsgezindheid geen andere uitweg dan 'revitalisatie' van de partij als massaorganisatie.

Dat beschouwt Van Holsteijn als een paradox: "Enerzijds constateert zij dat er bij bestaande politieke partijen heel weinig behoefte is aan vernieuwing, anderzijds roept ze op tot een herwaardering van de partij als massaorganisatie."

"Is dat nastrevenswaardig?" vraagt Ruud Koole zich in zijn vlammeende slotwoord af. En: "Kan de band met de samenleving alleen gestalte krijgen via lidmaatschappen?" Verrassend genoeg sluit volgens hem de leuze *Make America great again* van Donald Trump nauw aan bij een grote 'behoefte aan verbinding', ook bij links. Hij verwijst naar het boek van Jacques Koenis, *Het verlangen naar gemeenschap*.

Koole zou willen dat iedereen verplicht wordt bij zijn belastingaangifte vijf euro te doneren aan een partij of politieke organisatie, om zo een breed draagvlak te creëren in plaats van 'afhankelijkheid van de fat cats'. Het gaat volgens hem in de politiek om *re-present*, 'samen het heden opnieuw vormgeven', en om 'het creëren van gemeenschap door een empathisch verhaal'. "Als je alles digitaliseert, blijft iedereen op zijn zolderkamertertje zitten, dan is er geen ontmoetingsdemocratie. Partijorganisaties zijn versmald tot campagnemachines, ze moeten weer solidariteitsgemeenschappen worden."

De voorzitter wenst ons wel thuis. In de Broerstraat regent het nog.

Bouwteam

De ochtend na een doorwaakte nacht – oorontsteking bij de jongste – mailt de aannemer. Hij heeft voor de tweede keer nog eens alles doorgerekend en bezuignigd waar hij kon. De conclusie: onze verbouwing is kostbaar. Wanneer we het document openen, zien we welk woord hij eigenlijk had moeten gebruiken: onbetaalbaar.

Een paar dagen later. Ik bel met onze vaste schilder, die inmiddels een huisvriend is geworden. Die zegt dat hij het altijd al wist en ook altijd al gezegd had. "Een aannemer is veel te duur. Een bouwteam moet je hebben. Zei ik aan het begin ook al." Onze jongste dochter ligt met haar hoofd op mijn schoot. Zo moet ze vijf minuten blijven liggen, anders werken de antibioticadruppels niet.

Ik sputter wat over risico's, volle weken en een gebrek aan bouwkenis. Hij zucht. "Dat is precies het probleem. Die mannen weten dat. Die kunnen jullie alles wijsmaken."

Ik knik, ook al weet ik dat hij dat niet ziet.

De volgende dag zit er een timmerman aan de keukentafel. De schilder zit naast hem. Ik zet koffie. Want dat weet ik wel: bouwers willen koffie. Zwart. En mijn schilder gebruikt maar een heel klein beetje melk. Vanwege zijn cholesterol. De koekeestrommel blijft dicht. De timmerman loopt een rondje door het huis en

Mijke

kijkt naar de tekeningen van de architect. De schilder wijst in rap tempo details aan. Als hagelstenen vallen er wonderlijke woorden op het getekende ontwerp. Ik noteer dampspanning, funderingsstrook, sonderingsrapport en EPC-berekening.

"Nou," zegt de schilder wanneer de timmerman vertrokken is. "Duidelijk verhaal toch?" Hij wacht niet op een antwoord. "Laten we het zo maar doen," zegt hij. Ik knik. En denk aan de huisarts die op dezelfde toon over de ontsteking van onze dochter sprak. Geen zorgen, er is een plan.

"Ik bel de architect," zeg ik tegen hem. "Ik kan niet in mijn eentje een bouwteam leiden." De schilder knikt en geeft me een hand. "Ik zal jullie wel helpen. Want jij hebt natuurlijk iets héél anders gestudeerd." Ik denk medelijden in zijn stem te horen. Alsof hij wil zeggen dat ik er ook niks aan kan doen dat ik naar de universiteit ben gegaan.

Mijke Pol

Merien ten Houten is het brein achter *De Geïllustreerde Kunstmatige Intelligentie*, dgki.nl, een nieuwssite die zichzelf elk uur met actuele berichten ververs, zonder dat er een redactie, zelfs zonder dat er een mens aan te pas komt. Hoe kreeg hij dat voor elkaar?

door MIRJAM BARTELSMAN

Kunstmatige Intelligentie is vooral intelligent dankzij de input, de instructies van het menselijk intellect, legt Ten Houten, eigenaar van het bedrijf Media 52 in Eindhoven, aan de leek uit. Hij heeft vanaf begin vorig jaar aan de voorbereiding van de nieuwe site gewerkt. “In de kerstvakantie ben ik rustig gaan skiën en toen ik terugkwam, was er een kant-en-klare site. Al mijn input was heel goed verwerkt. Ik was heel blij verrast.”

“Aan de achterkant zit ChatGPT, dat is de tool voor de techniek die iedereen wel kent. Aan de voorkant zit de abstracte Laio, dat is onze AI-redacteur. Laio zorgt voor de journalistieke inhoud van de site. Ik beschouw Laio voorlopig nog als stagiaire, want ik moet haar nog veel uitleggen, maar ze kan steeds meer zelf.”

Het is dus een vrouw? “Ja, in mijn beleving wel. Ik heb vroeger de zoekmachine Ilse opgericht; ik werk kennelijk liever met vrouwen.”

Ook al is Laio geen mens van vlees en bloed, ze heeft wel degelijk een geweten. Alle berichten die ze produceert en selecteert, moeten van ten minste twee bronnen afkomstig zijn. Die worden onder elk bericht vermeld. Berichten van sociale media en fakenieuws gelden

‘We willen niet met foto’s werken, dan krijg je allerlei gedoe met copyright’

niet als bron. Racistische berichten worden door haar geweerd. En alle berichten gaan over feiten, niet over meningen.

Ten Houten benadrukt dat de site voorlopig nog geen consumentenproduct is. “DGKI hebben we nu gepresenteerd om te tonen waartoe Kunstmatige Intelligentie in staat is. Het is niet meer dan een vingeroefening. Niet voor niets kreeg *Vilamedia*, het blad van de journalistenbond, de primeur. We wilden het presenteren in de wereld van de

Turkse lira keldert na oproep Erdogan voor lagere rentetarieven

Illustratie bij ‘Onrust op de Turkse valutamarkt’.

Een nieuwssite waar geen mens aan te pas komt

journalistiek. Ik werk bij deze site samen met Bart Brouwers, hoogleraar journalistiek in Groningen. Bart zorgt voor de journalistieke input, ik ben de techniek. Hij snapt niet wat ik doe en ik snap niet wat hij doet, dus dat gaat prima samen.”

Beide heren komen uit een journalistiek nest: vader Ten Houten werkte bij het *AD*, de vader van Brouwers was hoofdredacteur van het *Eindhovens Dagblad*. Ten Houten: “We hadden thuis vijf kranten en ik was van jongs af aan erg geïnteresseerd in nieuws. Waarom heeft de ene krant ander nieuws dan de andere? Wat is nieuws en wat is geen nieuws?”

Zaterdag 3 februari nam *Argus* de proef op de som. De nieuwssite van de NOS bericht onder meer over vergeldingsacties van de VS, demonstraties in Moskou en de aangekondigde actie van milieuactivisten op de A12, en meldt later ook dat die actie in het begin van de middag door de politie is beëindigd.

De nieuwssite van DGKI opent met het bericht dat de kaartjes van Lowlands zijn uitverkocht en wisselt daarna elk uur van opening; ook de demonstratie in Moskou wordt gemeld. Veel berichten van de NOS zijn niet op de site te vinden. De actie van milieuactivisten wordt de hele dag aangekondigd, ook uren nadat die is ontbonden. De vergeldingsactie van de VS, die avond nog de opening van het *NOS Journaal*, is op de DGKI-site niet terug te vinden.

Daar kijkt Ten Houten van op. Tijdens ons gesprek bladert hij door de geschiedenis van zijn site. “Ja, dat hebben we dan gemist.” Een foutje kan hij het niet noemen. “We hebben juist geïnstrueerd dat we niet allemaal berichten van NU.nl willen hebben. Dan krijg je een kopie van andere nieuwssites en dat willen we niet. Ik ben zelf ook vaak verrast door onze berichten. Vanmorgen hadden we als opening dat de beste tequila van het jaar was gekozen. Ik vind dat wel grappig.”

Zeker grappig, soms zelfs hilarisch, zijn de illustraties. Bij elk artikel komt een tekening die tegelijkertijd, in enkele seconden, wordt geproduceerd. Ze doen denken aan striptekeningen uit de jaren zestig. Ten Houten: “We willen niet met foto’s werken, dan krijg je meteen allerlei gedoe met copyright. Ik heb er wel voor gezorgd dat het geen rommeltje wordt; alle tekeningen zijn geïnspireerd door bepaalde strips, inderdaad uit de jaren zestig. Ja, soms zie je dat aan de kleding. Dat was weer niet de bedoeling, want ik had erbij gezet dat het er modern uit moest zien. De Amerikaanse achtergrond van ChatGPT is ook nog te vaak zichtbaar. Veel te veel vlaggen en vooral te vaak Amerikaanse vlaggen.”

Vermakelijk is het bericht dat Jeroen Pauw komende zomer Khalid Kasem als presenter zal vervangen bij de talkshow *Khalid &*

Sophie. Op de bijbehorende tekening staat een dame met een Amerikaans mutsje op. En op het moment dat het bericht online staat, heeft Pauw al twee uitzendingen achter rug. Ook het bericht dat Pia Dijkstra ‘mogelijk’ minister Ernst Kuipers opvolgt, staat op 5 februari nog prominent op de site, twee dagen nadat ze door de koning is beëdigd.

“Dat is nog wel een probleem,” erkent Ten Houten. “Onze AI-redacteur Laio is nog niet zo goed in tijd, het verschil in verleden, heden en toekomst heeft ze nog niet helemaal onder de knie. Daar moeten we nog aan werken.”

Het einddoel van Ten Houten en Brouwers is niet om een landelijke nieuwssite te ontwikkelen; die zijn er al genoeg. Ze willen een tool maken voor regionale nieuwssites, nu lokale nieuwsvoorziening dreigt te verdwijnen.

Vooralsnog biedt dgki.nl vooral vermaak. De veelzijdigheid van de berichten en vooral de tekeningen zijn bijna verslavend leuk. Rond het weekend van 5 februari stond dagenlang het volgende bericht te lezen: geiten herkennen menselijke emoties via stemgeluid. Op de tekening staan vrolijk kwakende ganzen. Maar als altijd staat onderaan de site een vette disclaimer: “Deze website is volledig gegenereerd door kunstmatige intelligentie (AI). AI kan fouten maken en wij kunnen niet garanderen dat alle informatie correct is.”

Op naar Keerpunt '24

door WILLEM DE BRUIN

Geert Wilders probeerde Pieter Omtzigt vorige week, de dag nadat de leider van NSC er via de nooduitgang vandoor was gegaan, weer aan tafel te krijgen door hem het zwartste toekomstbeeld te schetsen dat de PVV-leider kon bedenken: “Ik hoop niet dat Pieter Omtzigt door nu het hazenpad te kiezen Frans Timmermans in het zadel helpt.” Omtzigt reageerde daar wijzigelijk niet op. Timmermans liet diezelfde avond bij *Sophie & Jeroen* weten graag te wachten tot alle rechtse varianten waren onderzocht. Pas wanneer iedereen zou zien dat met Wilders niet viel te regeren, was links aan de beurt.

Als dit nummer van *Argus* bij de lezer wordt bezorgd, heeft informateur Ronald Plasterk inmiddels zijn verslag ingeleverd en weten we wellicht of het rechtse kabinet waarvan Wilders droomt, nog een kans maakt. Timmermans mag er dan verstandig aan doen niet te vroeg zijn vinger op te steken, ook wanneer de onderhandelingen over een rechtse coalitie met of zonder NSC definitief stranden, het is de vraag of hij het stokje dan zou moeten overnemen.

Tot begin deze maand bleef het opvallend stil in het kamp van Wilders’ politieke tegenstanders. Waar was links? Ogenscheinlijk verlamd door de onverwacht grote overwinning van extreemrechts keek men

toe hoe partijen waarvan de democratische gezindheid niet leek te kunnen worden betwist, met Wilders de discussie aangingen over de vraag of de Grondwet zou moeten worden nageleefd. Het leidde tot opgetrokken wenkbrauwen, maar echte ophef bleef uit. “Laat je horen,” riep Timmermans

4 februari op een ledenbijeenkomst van GL-PvdA, de eerste sinds de verkiezingen. Zou de partij zelf niet meer van zich moeten laten horen? Waar blijven de initiatieven om extreemrechts bij de volgende verkiezingen (die misschien eerder komen dan iedereen denkt) de pas af te snijden?

De eerste keer dat Timmermans zich over de verkiezingen uitsprak, was 12 december in een interview met de *NRC*: “Vanaf nu gaan we er alles aan doen om te voorkomen dat er een kabinet-Wilders komt. En, mocht het er toch komen, ervoor te zorgen dat het zo snel mogelijk weer verdwijnt.” Om daaraan toe te voegen: “Als we niet willen dat Wilders de norm gaat stellen, dan hebben we meerderheden nodig die alternatieven willen vormen. Wij willen best met NSC samenwerken. En ik heb de VVD nooit uitgesloten.”

Als dat de reden is dat Timmermans zich de afgelopen tijd stilhield, in de hoop na het mislukken van de formatieonderhandelingen met Wilders alsnog zaken te kunnen doen met NSC en VVD, dan

moet de leider van GL-PvdA misschien eerst nog even nadenken. Omtzigt, zoveel is onderhand wel duidelijk, is een onberekenbare factor. De VVD lijkt onder Dilan Yesilgöz definitief afscheid te hebben genomen van het liberale gedachtegoed en beschouwt links inmiddels als een groter kwaad dan de antiliberale, antidemocratische partij van Wilders. We weten waartoe het heeft geleid. Zelfs als Yesilgöz bereid zou zijn over haar schaduw heen te stappen, wat in haar geval praktisch neerkomt op politieke zelfmoord, hoe geloofwaardig en hoe houdbaar is zo’n coalitie dan?

De tegenwerping zal zijn dat nieuwe verkiezingen al helemaal niet in het belang zijn van links. Nu de VVD het pad naar de macht voor extreem-rechts heeft geëffend, zouden volgens opiniepeilingen nog meer kiezers dan op 22 november op de PVV willen stemmen. De combinatie GL-PvdA komt daar vooralsnog niet bij in de buurt. Bij elkaar opgeteld zou het hele progressieve blok, inclusief D66, Volt en PvdD, ongeveer even groot zijn als de PVV. De consequentie is dat de PVV na nieuwe verkiezingen opnieuw als eerste aan zet zou zijn. De kans dat het Wilders dan wel lukt een rechtse coalitie te smeden, is misschien niet groot, maar wat is het alternatief? Wil GL-PvdA niet zijn aangevoerd door de VVD, dan zal Verenigd Links, liefst alle progressieve partijen, flinke winst moeten

boeken om een centrum-linkse coalitie mogelijk te maken.

Het betekent dat niet kan worden volstaan met passief vanaf de zijlijn toekijken hoe de rechtse partijen zich in de nesten werken. Om de volgende verkiezingen voor links niet op een teleurstelling te laten uitlopen, is natuurlijk in de eerste plaats een wervend verhaal nodig. Maar minstens zo belangrijk zijn een grotere zichtbaarheid en meer zelfvertrouwen dan links vorig jaar in de beëindigde verkiezingscampagne toonde. Inderdaad: laat je horen. Ook moet afscheid worden genomen van de schier onuitroeibare neiging bij links de onderlinge verschillen zwaarder te laten wegen dan de overeenkomsten. Het is natuurlijk een zwaktebod om als GL-PvdA wel met een gezamenlijke lijst aan de Europese verkiezingen mee te doen, maar vervolgens niet samen in één fractie te gaan zitten.

In plaats daarvan zou nu zo snel mogelijk bekend moeten worden gemaakt dat GroenLinks en PvdA daadwerkelijk gaan fuseren en voortaan verder gaan als Verenigd Links, wat al een stuk wervender klinkt. En waarom niet een stap verder gezet en toenadering zoeken tot D66, SP, Partij voor de Dieren en Volt om bij de volgende verkiezingen samen op te trekken en één progressief front te vormen tegen extreemrechts?

Progressieve partijen worstelen er al sinds de vorige eeuw mee. Wat moet zwaarder wegen: het eigen gelijk of het veroveren van de macht? D66-oprichter Hans van Mierlo droomde in de jaren zestig al van een Progressieve Volkspartij. Dat was toen te hoog gegrepen. Wel deden PvdA, D66 en PPR met een gezamenlijk programma, Keerpunt '72, mee aan de verkiezingen van 1972. Nieuw was ook de presentatie van een schaduwkabinet: ‘Dit is de regering die u krijgt als wij de verkiezingen winnen.’ Waarom zou dat niet kunnen worden herhaald? Het initiatief mondde destijds uit in het kabinet-Den Uyl, tot op heden de meest linkse regering die Nederland heeft gehad. De progressieve samenwerking zou helaas geen vervolg krijgen. Als toen nog grootste linkse partij dacht de PvdA het al snel weer alleen te kunnen.

Het is nu niet in de laatste plaats de gedecimeerde PvdA die belang heeft bij een bestendiging van de linkse samenwerking. Een bundeling van alle progressieve krachten is urgenter dan ooit. Op naar Keerpunt '24.

Pieter Omtzigt vertrekt na een gesprek met Ronald Plasterk.

FOTO ANP/ROBIN UTRECHT

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Witte maskers

door FRIEDRICH HLAWATSCH

Ik vermoed dat iedereen wel één of meer films heeft die bepalend waren voor zijn of haar verdediging. Bij mij was dat *Les Enfants du Paradis* van Michel Carné, scenario Jacques Prévert, met de mysterieuze Arletty als Garance en de hopeloos verliefde en witgeschminkte mimespeler Baptiste, vertolkt door Jean-Louis Barrault. Ik was die Baptiste, mijn lot was ongetwijfeld met het zijne verweven, dacht ik als twintigjarige student.

De andere film was *Cabaret* van Bob Fosse met Joel Grey, ook witgeschminkt, als ceremoniemeester van de Kit Kat Klub in het Berlijn van de jaren dertig. Ik wilde die ceremoniemeester zijn als zanger van de band waarin ik speelde. En ik zou geen veilige, politiek correcte praatjes en liedjes brengen, nee, net als hij wilde ik ondoorgroondelijk zijn, ik zou verwarring zaaien en vertwijfeling door mijn witte masker laten schijnen. Ik droeg een zwarte *chapeau claqué* en had een *tache de beauté* rechts op mijn wang.

We stonden een keer in een oude bioscoop die als theaterzaaltje

diende. Ik voelde me alsof ik zo uit de film op het podium gestapt was. Hier was ik op mijn plaats. Laat het publiek maar komen.

Maar het publiek kwam niet. Toen we opkwamen, was alleen de eerste rij bezet. En op de middelste twaalf stoelen van die rij zaten mannen met een witgeschminkt gezicht, allemaal met een hoge hoed op en een paar hadden zelfs een tache de beauté.

Ze keken me stralend aan. Ik herkende er een paar, het waren trouwe fans. Sommigen hadden hun witte schmink wat onregelmatig aangebracht en die taches de beauté waren hier en daar een beetje uitgelopen.

In de pauze schminkte ik mij af en de hoge hoed liet ik in de kleedkamer liggen. Die hoed heb ik later nog wel gebruikt, maar het witte masker heb ik nooit meer opgedaan.

Friedrich Hlawatsch (1947) is muzikant en schrijver.

Friedrich Hlawatsch als ceremoniemeester.

De kaars was op bij Jan van Veen

door WILLEM VAN KOOTEN

W e zaten tegelijk in militaire dienst, Jan van Veen, die jaren later *Candlelight* ging presenteren, en ik. Ik ben van 1941, maar ik had uitstel gekregen omdat ik studeerde (Nederlands). Werddpl sld lichting 63-2. Koud was het nog, het staartje van de Elfstedentocht van Reinier Paping. Hopsik. Opkomen in Amersfoort. Had m'n studie verwaarloosd, Veronica was veel spannender.

Ik zat in kamp Crailo bij Bussum, niet slecht. Kon ik op mijn dienstdienst – dienstreis! – recepten voor m'n baas, de kapitein-arts, naar de apotheek brengen. En vervolgens over de hei naar de Veronicastudio op de Zeedijk in Hilversum fietsen om mijn programma's te maken.

Jan van Veen runde in het militair hospitaal Amersfoort de muziek en de verzoekplaten voor de hospitaalradio. Hij had ontdekt waar ik het vaderland diende en

belde me via zijn en mijn commandant. Ik was al bekend als 'Joost', oorspronkelijk een studentenbijbaantje. Mijn Veronicacarrière was 1 maart 1961 begonnen.

Van Veen belde me op bij de Militair Geneeskundige Dienst Crailo, waar ik meestal telefoonwacht had, en vroeg of ik bij hem in Amersfoort langs wilde komen voor een interview op de militaire

Dat soort mannen wil eigenlijk altijd bij de radio. Later wilden ze dj worden

hospitaalradio. Oké, zei ik, als m'n commandant het goed vindt – het betekende in feite een middagje vrij. Kapitein-arts Menges vond het prima. En zo ging ik naar Amersfoort, waar ik werd geïnterviewd door Van Veen. Dat soort mannen wil eigenlijk altijd bij de radio. Later wilden ze allemaal dj worden. Eind mei 1964 zwaaiden we af.

Ik werd meteen in juni programma-leider. Goede timing: Ben Essing helpen met z'n garantiebepdrag aan manager Brian Epstein, zodat de Beatles op 13 juni in Blokker twee keer konden optreden. Verder was daar de boottocht vanaf hotel De Doelen, dankzij Maup Caransa. En de Stones op 8 augustus in het Kurhaus.

Van Veen bleef me bellen. Ik had voor het nieuwe Veronica geen omroepers nodig, maar dj's. In september nam ik hem aan. Hij kon z'n gang gaan: Stones, Beatles, The Who, Earring, Dave Clark 5: Alle remmen los! De beuk erin! Het Hitwezen was begonnen. Nog geen kaarsen te zien! Die kwamen pas later.

Willem van Kooten (1941) is zakenman in de muziekindustrie en maakte als dj Joost den Draaijer naam bij Radio Veronica.

Wandeling in de nacht

door ALEXANDRA BESUIJEN

W e hadden best makkelijkke ouders. We mochten niet met modderschoenen op de bank of met viltstift op het behang, maar als je bijvoorbeeld geen witlof lustte, hoefde je het echt niet te eten. Zelf lusten we ook niet alles, zeiden ze dan. En dan volgde steevast het verhaal van mijn vader die ooit een schapenoog kreeg voorgezet op een diner van zijn werk – hij zat in de 'exotische delicatessen' – en hoe groot en glibberig dat wel niet was.

Maar in één opzicht waren ze onverbiddelelijk: bedtijd. Van peuter tot derdeklasser was die onveranderlijk 7.00 uur. Eerst luisterden we naar *Het klokje van zeven uur* op de radio en na het bekende 'en dus...' was het bedwaarts geblazen. En dus wát? wilde ik nog wel eens tegenwerpen, maar mijn moeder was onvermurwbaar.

Groot was dan ook de verbazing toen mijn broertje en ik in januari 1962 midden in de nacht wakker werden gemaakt: het sneeuwde hevig en we gingen een nachtwandeling maken door het park aan de Sloterpas. Op de slee, dik ingepakt. Wat een feest! Ongerepte sneeuw, geen mens te zien, dikke vlokken dansend rond de lantaarnpalen, het geknerp van de slee. Mijn hoogzwangere moeder in haar oranje wollen jas, mijn broertje half dommelend voor mij, de gebogen gestalte van mijn zwoegende vader – het leek wel een sprookje. En o ja, nepsigaretten rokend met de wolkjes die uit je mond kwamen natuurlijk – dat doe ik soms nog wel eens. Meer dan een uur zal de wandeling niet geduurd hebben, maar wat een belevenis!

Niet zo lang voor haar dood had ik het er nog eens over met mijn moeder. Hoe kwamen ze er eigenlijk op, kinderen midden in de nacht voor zoiets uit bed halen? Nou, ze wilden zélf zo graag door de sneeuw lopen, zei ze, maar de kinderen alleen thuislaten durfden ze niet. Dus namen ze ons mee. En met dat midden in de nacht viel het ook wel mee: het zal hooguit half tien zijn geweest. Aan de gelukkige herinnering doet het niets af.

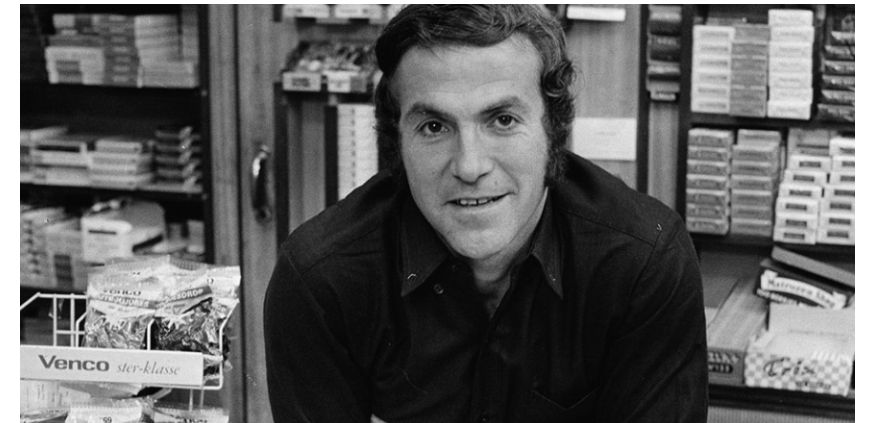
Alexandra Besuijen (1955) was fotoredactrice en werkt nu in een kringloopwinkel.

Met Frans Derks bij Bennie Muller

door KLAAS VOS

S jaak Swart is 85, zijn gabber Bennie Muller overleed onlangs op die leeftijd. Net als Sjaak, Frits Flinkevleugel en Jan Klaassens dreef Bennie een sigarenzaak naast en na zijn actieve voetballoopbaan, in de Amsterdamse Haarlemmerstraat. Ik kwam er graag voor pijptabak en sigaren, voor de gezelligheid van zijn vrouw Nel, voor een praatje als Muller er zelf was. Ik rook – helaas, zeg ik erbij – al jaren niet meer en mis dus die kleine zaakjes waar je ondergedompeld raakt in aangename geuren, een tijdschriftje kan kopen en waar de tevredenheid heerst van de ware rustige roker.

Ooit was ik bij Muller voor een tv-opname voor de KRO met Ingeborg Beugel naar aanleiding van het sluiten van De Meer als voetbaltempel van Ajax. Met Muller werden herinneringen opgehaald, en ook met ex-scheidsrechter Frans Derks. In de eetkeuken achter Mullers winkel vertelde de laatste openhartig altijd een Ajax-supporter te zijn geweest; dat spelers uit de tijd van het grote Ajax onder Michels en Kovacs bij hem kwamen doorzakken in zijn fraaie bun-

Bennie Muller in zijn sigarenzaak.

FOTO AFC AJAX

galow in Zandvoort, tot in het lost van de nacht. Om de dag erop weer op appel te verschijnen voor een training, al dan niet af en toe kotsend in de sloot naast het trainingsveld. Derks onthulde toen ook dat hij Ajax een keer ten onrechte een strafschop had toegekend, toen de club dreigde geen kampioen te worden. Dat laatste is, naar ik meen, niet uitgezonden.

Derks heb ik nooit meer gezien, Muller nog regelmatig, ook toen ik in Brabant woonde. Vrijwel elke thuiswedstrijd in de Arena was hij er en als we elkaar zagen, was het altijd even 'vlooiën'. Warme man,

die het wel verdroot dat hij van Ajax destijds nooit de kans had gekregen om te verkassen naar een club waar hij wél goed kon verdienen. De voetbalterriër die hij was, zag ik later terug in Edgar Davids – onmisbare spelers voor elk topelftal.

Klaas Vos (1949) was predikant, radiomaker bij de VPRO, lid van de Ajax-ledenraad en is nu columnist van het *Nederlands Dagblad*.

'Een harde klap in het gezicht van jongeren'

door PETER J. MULLER

O p 4 oktober 1966 stond de eerste aflevering gepland van het Avro-jongerenprogramma *Vjoew*, opgenomen in studio Irene in Bussum, de eerste tv-studio van Nederland. Ik kreeg drie minuten om een stukje voor te lezen uit mijn bij uitgeverij De Standaard verschenen 'angstaanjagende' toekomstroman *De Verwekkers*. Hierin is de door boosaardige tieners opgerichte Wereld Jeugd Eenheid aan de macht, wat slecht nieuws betekende voor de 'overtollige' bejaarden. Die werden op grote schaal uit de weg geruimd. Niet op de manier van Gerard Reve (in *De Avonden*) door een slag achter de oren met een zware staaf en dan de kalkput in, maar niet minder onfris: door tijdens een massaal popconcert de volumeknop en de gaskraan zo ver open te draaien dat de dood erop volgde.

De kritieken op het 'Mullerbraaksel' (aldus Bert Bakker in weekblad *Boulevard*) waren vernietigend. 'Het werk van de beatopstel had na eerste lezing door oordeelkundigen in de prullenmand dienen te verdwijnen,' aldus

de *Leidse Courant*. 'Het boek is een harde klap in het gezicht van vele jongeren, wier tastend idealisme hier op schaamteloze wijze wordt geëxploiteerd,' oordeelde dagblad *De Stem*. Maar het *Brabants Dagblad* was ronduit positief: 'Het klinkt nu allemaal wat cru, maar is het niet. Het is juist een bijzondere kwetsbaarheid, een bijzondere gevoeligheid voor wat zou kunnen gebeuren, die de fantasie van de jonge auteur hebben geïnspireerd. Het is een visie die nadenken afdwingt.'

'Als de knop niet verder gedraaid kan worden,' las ik voor, 'zijn de meeste bejaarden al ruim een kwartier krankzinnig en kruipen bloedend uit hun oren over de vloer of rennen zigzaggend door de zaal om de priemende geluidsvlagen te ontlopen.'

Om half acht deelde de omroepster mee dat het programma was afgelast en werd vervangen door de *Dick van Dyke Show*. Avro-programmadirecteur Ger Lugtenburg had de uitzending op het laatste moment verboden 'omdat

het hier en daar te pittig was'. Regisseur Bram van Erkel pikte het niet en nam ontslag. Later maakte ik mijn verspeelde goodwill bij de bejaarden een beetje goed

door op uitnodiging van organisator Rob Elson, voorzitter van het Comité Tieners voor Bejaarden, naast jodelzangeres Olga Lowina en impresario Lou van Rees zitting te nemen in de jury van de verkiezing Miss Bejaarde in het Van Nispenhuis in Amsterdam. Na een zinderende finale kreeg de 69-jarige mevrouw J. Boelens-Elleman de wisselbeker uitgereikt. Ik mocht haar op beide wangen kussen.

Peter J. Muller (1946) is bladenmaker vanaf 1964.

Jan van Veen (l.) en Willem van Kooten in 1978. FOTO NOORDHOLLANDS ARCHIEF/THE OFFSHORE RADIO ARCHIVE

Albion wacht nog altijd op terugkeer King Arthur

door MARK BLAISSE
en RUDIE KAGIE

Patrick, jij bent in Londen beland omdat jouw Maleisische vrouw niet welkom was in Nederland.

Patrick van IJzendoorn: "Ons plan was twintig jaar geleden om in Amsterdam te gaan wonen, maar mijn inkomen als freelancer was volgens de IND te onevenwichtig. We kregen te horen: u kunt overal in de EU wonen, behalve in Nederland. Nu hoeft het wat ons betreft niet meer."

Inmiddels voel jij je geen Nederlander meer, lezen wij in Greenwich.

PIJ: "Ik ben erg gewend in Engeland. Langzamerhand verlies je de feeling met wat er in Nederland leeft. Ik houd echt van dit land. Maar ik ben nog steeds Nederlander, hoor. Ik ga elke zondag op mijn Gazelle naar het voetbalstadion, tot verbazing van mijn Britse vrienden."

Je hebt je zelfs bekeerd tot de Church of England.

PIJ: "Ja, dat is een beetje toeval. Mijn zoon ging op een zeker moment naar een anglicaanse lagere school. All Saints. De hele school gaat vrijdagmiddag om drie uur naar de kerk. Kinderen gaan zingen, ze krijgen lof toegezwaaid van leerkrachten en ouders. Dus langzamerhand kwam ik met die kerk in contact. Dat was een *eye-opener*. Uiteindelijk ben ik gedoopt door de bisschop. Mijn kerk is erg katholiek, maar zonder Rome. En ik houd van theater, drama."

Is het waar dat je elke dag leest in The Common Book of Prayer uit 1662?

PIJ: "Niet elke dag. Eén keer per week. Meestal zondagavond."

Peter Brusse: "Ik begrijp het wel van Patrick. Ik herinner me dat toen ik naar Engeland ging, Kees Fens tegen mij zei: je kunt zien dat jij een katholieke opvoeding hebt gehad, want jij begrijpt rituelen. Engeland is een land van rituelen. Dat is wat me enorm opviel toen ik in Londen ging wonen. Het ritueel, de religie... de staatskerk, de koningin als hoofd van de Anglicaanse Kerk, de politiek... dat is allemaal met elkaar verweven. Congressen van de Labour Party begonnen in mijn tijd met een kerkdienst."

PIJ: "Het Lagerhuis begint nog steeds elke dag met een gebed."

Peter, jij schijnt je elke dag aan die rare Britten te hebben geërgerd.

PB: "Inderdaad, ik ergerde me da-

gelijks twee, drie keer. Die arrogantie, de superioriteit. Dat zag je ook bij de Brexit. Aan de ene kant: wij moeten bevrijd worden van de dictatuur, tegelijkertijd zijn ze martelaar. Slachtoffer... Is het niet verschrikkelijk wat Europa met ons doet? Doe niet zo hypocriet, denk ik dan. Daar word ik wel heel kwaad over."

Groot verschil tussen jullie is dat jij, Peter, correspondent was in de jaren zestig. The Beatles, lang haar, minirokjes, alles moest anders – en het epicentrum van de verandering was Londen. Dat vond jij interessant. Patrick daarentegen is meer geïnteresseerd in de traditie en het oude Engeland.

PB: "Dat is zo, al ging die verandering wel degelijk gepaard met een element van traditie. Voorbeeld: John Lennon kocht toen een zeer traditionele Rolls Royce. Maar wél beschilderd met psychedelische kleuren en motieven! Dat is het, oud en nieuw altijd samen. Dat fascineerde mij. De mode, het theater – er zat altijd iets van die traditie in. Toen ik in 1964 in het VK kwam, wilde men dat enorm moderniseren. Dat gold voor het theater, de wetenschap, vergeet niet dat in Engeland meer Nobelprijzen werden gewonnen dan waar dan ook. Men wilde vooruit, men wilde ook naar Europa. Het was zeer vooruitstrevend, maar nooit echte revolutie. Het is eerder een evolutie geweest."

PIJ: 'Ik ben niet sterk voor of tegen Brexit. Ik probeer weer te geven wat er speelt'

Patrick, jij bent veel Britser dan Peter ooit was. Praat jij ook Engels met vrouw en kind?

PIJ: "Ja, zeker. Toegegeven, je kunt je ook te veel aanpassen aan een land, haha. Er is inderdaad sprake van een diepe liefde."

PB: "Terwijl ik meer een soort haat-liefdeverhouding had. Constant die argwaan: klopt het wel wat jullie zeggen? Er schiet me iets raars te binnen. De schooluniformpjes. Zo prachtig, ze hebben allemaal hetzelfde aan, er is geen verschil tussen arme en rijke kinderen zichtbaar. Dan denk ik: kijk nu eens heel goed, dan zie je duidelijk dat dit niet waar is. De rijke kinderen hebben prachtige blazers van Harrods aan, altijd een schone blouse, terwijl de blouses van de armere leerlingen grijze randen

Patrick van IJzendoorn (1971) is sinds twintig jaar correspondent in het Verenigd Koninkrijk, waarvan dertien jaar voor de Volkskrant. Verder schrijft hij onder meer voor Elsevier Weekblad (EW), De Groene Amsterdammer en het Katholiek Nieuwsblad. Van zijn hand verscheen onlangs Greenwich, een bundel persoonlijke herinneringen en ervaringen die een diepgaand inzicht biedt in de Britse ziel. En in de zijne.

Patrick van IJzendoorn met de mascotte van Millwall FC. FOTO'S: EZO WOLF

vertonen. Juist die schooluniformen laten zien hoe verschrikkelijk die tweedeling in Engeland is. Die standenmaatschappij blijft in stand. Dan denk ik: wat zijn jullie eigenlijk een stelletje hypocrieten! Aan de andere kant vind ik het geweldig wat ze allemaal doen. Dat is die haat-liefde."

PIJ: "Ik zie ook praktische voordelen van het schooluniform. Als kinderen zich in een winkel misdragen, dan kan de winkelier meteen aanwijzen van welke school ze komen. Daarom gedragen ze zich meestal goed, natuurlijk ook omdat leraren als voorzorg mee de winkel ingaan."

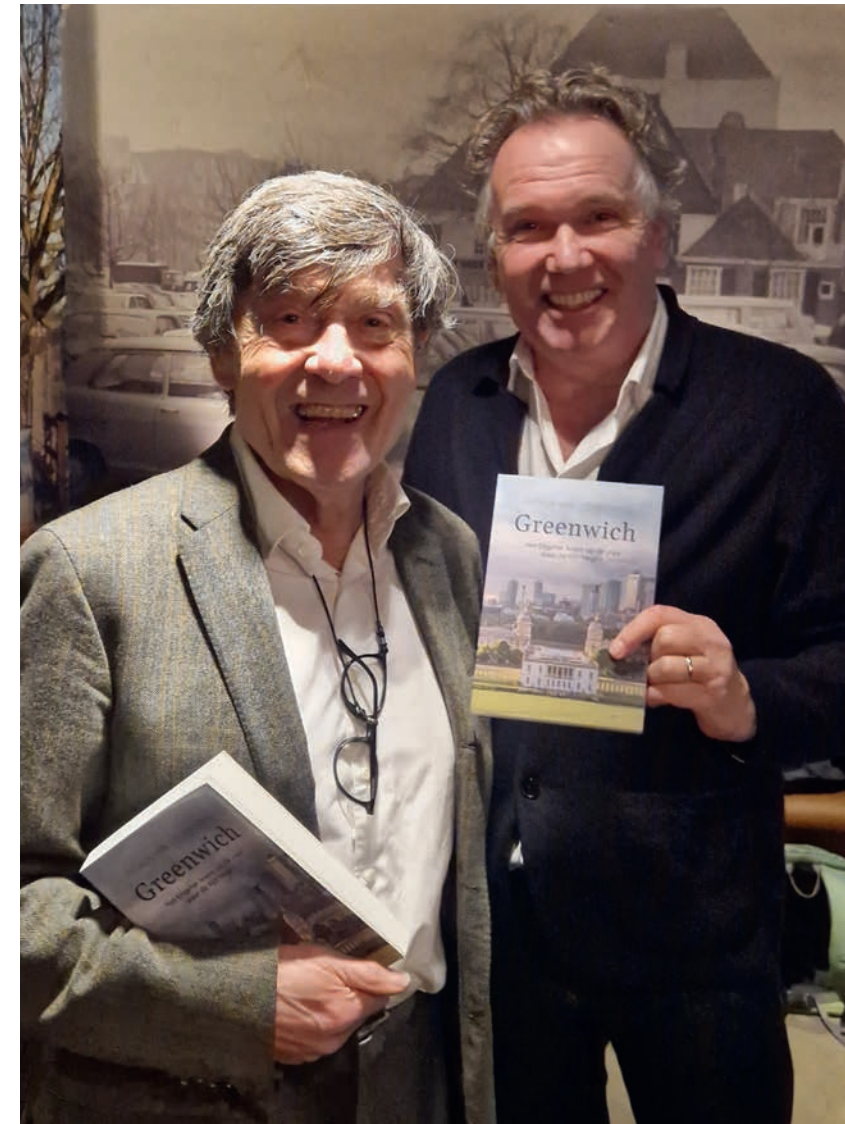
PB: "Het boeiende van Patrick is: hij ziet veel details waar andere correspondenten aan voorbijgaan. Hij is natuurlijk veel conservatie-

ver ingesteld dan ik. Ik heb ook wel eens gezegd, Patrick is a bit of an eccentric. Dat excentrieke dat de Engelsen hebben, is heerlijk; ze nemen dat ook echt serieus. Die excentriekelingen gooien een steen in de vijver. Ook ik heb een conservatieve tic, maar ik was altijd nieuwsgierig naar wat jonge mensen van alles vonden."

PIJ: "Misschien ben ik inderdaad conservatiever dan Peter, maar dan wel met een kleine c. Die liefde voor rituelen gaat bij mij wel ver... Ik beschouw excentriekeling overigen als een compliment."

PB: "Patrick heeft gelijk, alles is in Engeland theater. De bekende Oxfordhistoricus Larry Siedentop zei eens: zo lang het Europees Parlement geen podium is waar zich het echte drama afspeelt, kan het

Peter Brusse (1936) was 21 jaar correspondent van de Volkskrant in Londen. Hij ontpopte zich al snel tot fluisteraar en kritische coach van Van IJzendoorn. Ze bekvechten geregeld goedmoedig met elkaar over de ontwikkelingen in het perfide Albion. Argus ondervroeg de twee anglofielen over hun verschillen en overeenkomsten.

Peter Brusse (l.) en Tom Egbers bij de presentatie van Greenwich.

niks worden. Het komt niet tot leven, de Engelsen voelden zich daarom ook niet thuis in het Europees Parlement. In het Lagerhuis gaat het van hakketakketak, zó moet je iets bereiken. In het Europees Parlement gaat dat via een saai, eindeloos betoog. Dan kan het nooit gaan leven bij het publiek."

Patrick schrijft voor zeer uiteenlopende media, van de linkse Groene tot het rechtse Elsevier. Stem je jouw verhalen af op het publiek waar je voor schrijft?

PIJ: "Nee. Ik heb zoveel ideeën en onderwerpen, dat het mooi is dat ik die kan verspreiden over meer media. Het is heel pragmatisch."

Als het over cricket gaat of over

Shakespeare, dan is dat niet zo moeilijk. Maar over Brexit...

PIJ: "Ik ben niet sterk voor of tegen Brexit. Ik probeer weer te geven wat er speelt. Volgens mij is Brexit minder goed dan de brexiteers denken en minder slecht dan sceptici vrezzen. Daar ergens tussenin zit ik. Er is ruimte voor nuance."

PB: "Ik vind Patrick een natuurlijke brexiteer, sorry. Je merkt dat aan zijn verhalen. Zijn lijfblad is The Daily Telegraph. Ik heb altijd enorm de pest gehad aan dat conservatieve blad. Het is één en al Brexit. Daar wordt verkondigd dat het afgelopen is met Europa, dat Europa heeft afgedaan, in elkaar is gestort – enzovoort. Dan denk ik: ja, Europa is gebaseerd op samenwerking, we hebben geschiedenis.

Die wordt ontkennd door figuren die heel klein Engels dachten van: wij zijn de besten en de rest is minder waard. Nu zie je: ze staan alleen, hun gezag in de wereld is afgebrokkeld."

PIJ: "Wat mij bezighoudt is dat Brexit wordt gezien als een isolatie van de Britten. Terwijl Brexit volgens mij juist was bedoeld om voorbij de EU te kijken. Naar Azië, Amerika. Eerder dus een verbreding dan een versmalling."

PB: "De handelsverdragen met Japan of Nieuw-Zeeland zijn gewoon de EU-verdragen die zij hebben overgenomen. Engeland was met Frankrijk en Duitsland een van de drie grote pijlers in Europa. Ze hadden met elkaar zoveel kunnen doen, maar veel Engelsen hebben zich daar niet in willen verdiepen. De Britten zijn zo slecht voorbereid. Op tal van gebieden zijn ze echt briljant, anderzijds vertegenwoordigen zij het allerslechtste. De leugens. Het bedrog. De schandelijke rol van de populaire pers. Het ergste is dat dit door veel Engelsen wordt goedgepraat. Dat irriteert me mateloos."

Het gaat sinds Brexit slecht met Engeland. De armoede neemt toe, kijk naar Noord-Engeland. Artsen staken, er is een wachttijd van jaren voor operaties...

PIJ: "Wat ziekenzorg betreft: tijdens de pandemie waren de Britten de ziekenhuizen een tijd gesloten, behalve voor Covid-patiënten. Dus

PB: 'Typisch Engels: alles valt mee. Er is geen land dat beter in ellende kan leven'

daar zijn enorme wachttijsten ontstaan. Maar economisch gaat het goed. De inflatie is over het algemeen lager dan in de meeste Europese landen."

PB: "Dat is typisch Engels: alles valt mee. De ontberingen kunnen ze aan, er is geen land dat beter in ellende kan leven. King Arthur komt op een dag terug, dat wordt ingepeperd."

Over ongeveer tien maanden zijn er verkiezingen. Waar gaat het naartoe?

PIJ: "Het grappige is: heel Europa lijkt momenteel rechtsaf te slaan, terwijl de Britten nu keihard richting Labour gaan. Tegendraads dus. Ik denk dat niet zozeer Labour wint, maar dat de Tory's gaan verliezen. Ik voorzie trouwens wel dat

Engeland daarna weer een radicaal-rechtse slag zal maken."

PB: "Ik denk dat het vrij logisch is. Dertien jaar lang één regering aan de macht, dat gaat niet. Als die te lang zit, is het voorbij, dan moet de ander komen. Dat is Labour. En Labour wil absoluut niet een linkse partij zijn, maar een middenpartij. De vraag is hoe dat zal gaan."

Radicaal-rechts werd net even genoemd. De terugkeer van de aan de weg timmerende Boris Johnson?

PB: "Ik heb Boris Johnson altijd gezien als een clown die je niet al te serieus moet nemen. Hij is absoluut onbetrouwbaar, hij is een leugenaar. Dan schrik je wel als je ziet dat hij zoveel aanhang had in het VK en dat die man zelfs premier is geworden. Maar de Britten schijnen nog steeds niet te zien wat een kwaad die man heeft aangericht."

PIJ: "Ik heb altijd een zwak voor Boris Johnson gehad. Ik vind hem een intelligente denker. Het idee dat hij een *remainer* was die om politieke redenen is bekeerd tot Brexit; is onjuist. Boris Johnson heeft als correspondent in Brussel, eind jaren tachtig, begin jaren negentig met zijn columns al het zaad gezaaid voor Brexit."

Toen kregen de Tory's Liz Truss, de kortst zittende premier ooit.

PIJ: "Ja, dat is verbijsterend. Toryleden gaan nog steeds voor vrouwen die een beetje op Maggie Thatcher lijken. Maar Truss was incompetent, ze had niet de vereiste hersens voor de baan. Nu hebben ze een andere dame die het goed doet, die moeten jullie in de gaten houden: Kemi Badenoch, een Britse Nigeriaanse met dreadlocks. Ze is nu minister van Handel. Vrij conservatief. Zeer anti-woke. Ze zou na de verkiezingen de partij wel eens kunnen gaan leiden."

Verliest een correspondent niet zijn kritisch vermogen als hij, zoals jullie, zo lang ergens woont?

PB: "Daar hebben we het wel eens over. Mag je wel verliefd zijn op een land waar je als correspondent over moet berichten? Je moet erboven staan! Zeggen: ik moet ook de minder goede kanten van mijn geliefde erkennen. Patrick zei dat hij zich steeds meer Engels voelde worden. Terwijl ik na al die jaren het idee had: je zult te uiteindelijk nooit begrijpen, ik word uiteindelijk méér Nederlands. De Engelsen hebben het in toespraken altijd over het instinct. Zo zit die hele maatschappij in elkaar. Zoals Patrick zei: het is theater."

Britse kiezer heeft er tabak van

Nog zo'n tien maanden te gaan tot de verkiezingen in het VK, gewoonlijk reden tot gepassioneerd debat en verhitte discussies. Dit keer lijkt de natie in bezit te zijn genomen door een gelatenheid die politieke waarnemers zorgen baart.

door HIEKE JIPPES

Labour ligt in de peilingen al een jaar met dik twintig procent voor op de Conservatieven, maar voor Labourleider Keir Starmer als mogelijke premier gaan de harten niet sneller kloppen. "We waren het beste land ter wereld, en kijk nu eens!" verwoordt een kiezer uit het noordwesten het algemene gevoel van desillusie over de politiek van de afgelopen veertien jaar in een BBC-programma. Toelichting: alles is duurder, niets – van de gezondheidszorg tot het openbaar vervoer – lijkt te werken, studenten en gepensioneerden hebben grote moeite rond te komen en alleen de allerrijksten lijden niet buitensporig onder de kosten van levensonderhoud.

Als politici er zijn om het levenspeil van hun kiezers op zijn minst intact te houden, dan heeft de politieke klasse in de periode 2020 tot 2024 schromelijk gefaald. Met de grote afrekening daarvoor in het verschiet kiezen meer dan tachtig parlementsleden, voornamelijk Conservatieven, nu al voor een andere loopbaan. De rest vecht zoals dat heet 'als ratten in een zak' voor politieke overleving ten koste van alles. Zelfs als dat het wegsturen van premier Rishi Sunak nog vóór de verkiezingen zou betekenen. Groepen en groepjes konkelen, lekken verdachtmakingen over en weer en huren alvast locaties van waaruit ze de campagne voor hun eigen leiderschap kunnen voeren. Van Liz Truss, de kortst zittende Conservatieve premier ooit (49 dagen), hoopte niemand nog te horen na haar rampzalige eenmansactie die in oktober 2022 de economie liet imploderen, maar ook zij attaqueert nu openlijk Sunaks plannen om het roken geleidelijk onmogelijk te maken, met de kwalificatie 'door en door on-Conservatief'. Boris Johnson laat van zich horen via zijn dikbetaalde column in de *Daily Mail* en cultiveert de dwarsliggers op de rechtervleugel van wat ooit heette 'de natuurlijke

regeringspartij', de Conservative and Unionist Party. Wat veel kiezers vooral zo kwaad maakt, is het feit dat sinds 2010 belastingen verhoogd zijn tot een niveau gelijk aan dat van 1948 – het jaar van de oprichting van de National Health Service (NHS) en de welzijnsstaat – terwijl tegelijkertijd de openbare dienstverlening op alle fronten is gekelderd: politiek, onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting, alles kraakt. Juniorartsen hebben onlangs zes dagen gestaakt, de zoveelste keer in het afgelopen jaar. Zij eisen een loonsverhoging van 35 procent ter compensatie voor de inflatie, die inmiddels is gedaald van bijna 11 procent naar 5 procent. De regering vindt die verhoging exorbitant, maar heeft de NHS ook een miljard pond extra moeten geven om de gevolgen van de laatste staking op te vangen. Intussen moesten het afgelopen jaar 1,2 miljoen geplande operaties worden afgezegd en staan er ruim 7,5 miljoen mensen op de wachtlijsten.

Rishi Sunak knokt zich ondertussen hardnekkig door tegenslag na tegenslag en houdt vol dat hij de man is voor oplossingen op de lange termijn.

Maar de lange termijn is niet wat benarde kiezers nodig hebben; zij willen nú soelaas. Van de vijf beloften die Sunak bij zijn aantreden deed – "en daar mag u mij op afrekenen" – is er maar één vervuld: de inflatie met de helft terugbrengen. Vandaar de desperate pogingen voor de zomer ten minste een paar illegale immigranten naar Rwanda te vliegen, zodat ze dáár een verzoek tot immigratie kunnen afwachten. Dan kan de premier claimen, zoals hij nu al doet, dat 'het stoppen van de bootjes begint te werken'. Of dat genoeg zal zijn? Je kunt je afvragen wie in deze ongunstige omstandigheden de ambitie heeft het land beter te besturen. Als Hare Majesteits Loyale Oppositie, de Labour Party, later dit jaar de verkiezingen wint, erf zij een financieel-economische ramp. Bijvoorbeeld een staats-schuld van bijna 97 procent BNP, waarop een hoge rente rust; de schuld van Liz Truss, die de Britse reputatie van economische competentie en betrouwbaarheid te grabbel gooide door op de begroting omvangrijke belastingverlaging te beloven zonder een idee te hebben hoe die betaald zou moeten worden. De markten reageerden met een enorme renteverhoging voor

Britse staatsleningen. Voeg daarbij de kosten die de Covid-epidemie en de oorlog in Oekraïne met zich mee brengen en het is duidelijk waarom het IMF er bij de huidige minister van Financiën op aandringt bij de komende begroting in maart de staatsschuld terug te brengen en niet te luisteren naar de Tory-rechtereuleugel.

Tot nu toe heeft de Labourpartij van Keir Starmer het relatief gemakkelijk gehad, omdat elke vraag over háár toekomstige aanpak gepareerd kan worden met: "Dat is niet precies te beantwoorden, omdat we niet weten wat we straks erven." Starmer laat zich nauwelijks in zijn kaarten kijken, behalve dat hij zegt de groei van de economie te willen stimuleren met behulp van een groeifonds ter waarde van 28 miljard pond voor groene energie en innovatie, gemeenschappelijk gefinancierd door de overheid en private sector. Dat is 'een ambitie' en niet 'een garantie', die door de Tory's honend wordt weggelachen als 'nog meer lenen op de geldmarkt'.

De Labourleider, voormalig hoofd van het Openbaar Ministerie, oogt houterig en ongemakkelijk, maar fatsoenlijk. Zijn voornameste verdienste is dat hij zijn partij op orde heeft gebracht door extreem-links te verlammen. Labour is onder Starmer een sociaal-democratische partij geworden die op zijn laatste partijcongres meer ceo's uit het bedrijfsleven zag rondlopen dan de Conservatieven voor elkaar kregen. 'Saai', 'waar gelooft hij eigenlijk precies in?' en 'die wippen ze *in no time*', oordeelde een panel van politieke waarnemers op de BBC dat de algemene mening vertolkte. Sunaks favoriete stekeligheid ten aanzien van zijn belangrijkste politieke opponent: "Captain Hindsight" (Kapitein Achteraf). Starmer's lokroep aan de kiezer: "Labour biedt hoop."

Gaat er straks nog iemand stemmen? Of overheerst de algehele desillusie inzake het politiek bedrijf? Waar zijn de grote staatslieden van weleer? Waar de afgevaardigden die alleen het algemeen belang voor hun kiesdistrict voor ogen hebben? Richt de Conservative Party zichzelf te gronde? Of doet Trumpaanhang en Brexitbedenker Nigel Farage voor de achtste maal een gooi naar lidmaatschap van het Britse Lagerhuis, waarmee hij elke kans van de Tory's om toch nog te winnen om zeep helpt door de stemmenvoorkeur voor rechts te splijten?

Coalitie schrikbeeld voor ANC

door PETER VAN DEN AKKER

In een vlaag van eerlijkheid nam secretaris-generaal Fikile Mbalula van Zuid-Afrika's regeringspartij ANC onlangs de pers in vertrouwen. Hij biechtte op dat zijn partij had gelogen om tien jaar geleden president Jacob Zuma de hand boven het hoofd te houden. Het ging om het peperdure zwembad van de president dat geen zwembad mocht heten, maar een wateropslag voor de brandweer moest worden genoemd.

Met deze oude koe stak natuurlijk meteen ook weer het meer recente akkefietje van president Cyril Ramaphosa de kop op. Hij verstopte meer dan een half miljoen Amerikaanse dollars in een bankstel, maar was zich van geen kwaad bewust. Een speciale onderzoekscommissie was het daar van harte mee eens.

Met deze en andere ketelmuziek is in Zuid-Afrika de campagne voor de landelijke verkiezingen, later dit jaar, op stoom gekomen. De hamvraag is natuurlijk of het ANC het ook deze keer voor elkaar zal krijgen om politiek aan zet te blijven. Met een nipte meerderheid van stemmen, voorspelt de een. Met een duikeling tot pakweg veertig procent van de uitgebrachte stemmen, zegt de ander.

Nieuw is het samengaan van de belangrijkste oppositiepartijen in het Multi-Party-Charter. Dat wil in die formatie voldoende stemmen halen om het ANC van zijn meerderheid af te helpen. De democratische toekomst van Zuid-Afrika zou dan voor de eerste keer worden bepaald door coalitieregelingen. Dat vooruitzicht is het ANC een gruwel, maar of het zover zal komen, is de vraag. Want wat er op het electorale speelveld overblijft, is een bonte stoet van splinterpartijtjes, een verzameling van bij voorbaat kansloze, vertwijfelde verliezers, zoals de verkiezingen van 2019 lieten zien.

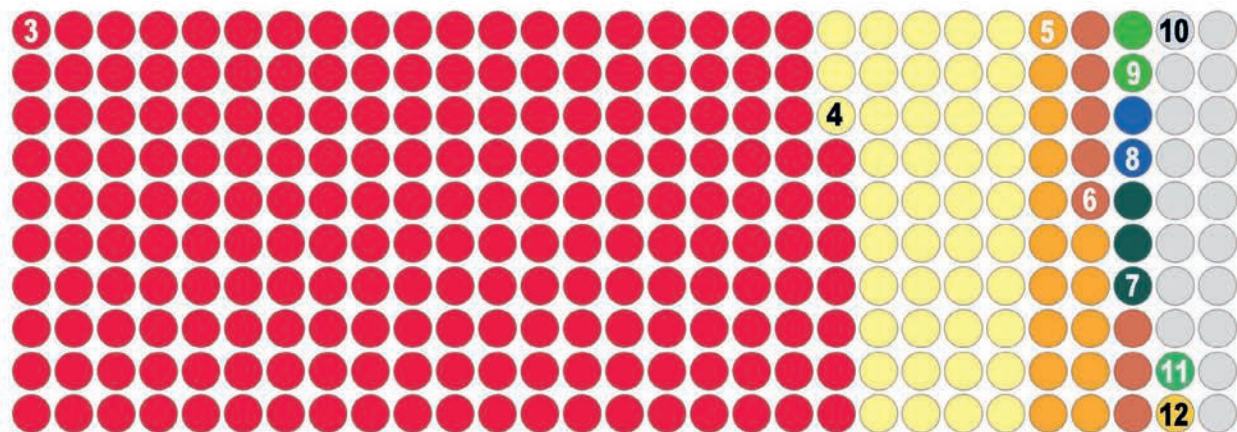
Een uitzondering moet worden gemaakt voor de Economische Vrijheidsstrijders, de EFF van Julius Malema, die in 2019 met ruim 10 procent van de uitgebrachte stemmen juist een forse winst boekte. De EFF is populair bij de jonge kiezers die het ANC de rug toekeren omdat het geen beloften nakomt, zoals het scheppen van werkgelegenheid. Met Zuid-Afrika's extreem hoge jeugdwerkloosheid vinden zij bij de populist Malema in elk geval troost en aanmoediging; hij noemt man en paard. Dat werd geïllustreerd bij de tiende

tale aanval die het communisme op Zuid-Afrika zou hebben ingezet. Ramaphosa ziet die nu in het licht van de oppositiepartijen, die met sinistere plannen het staatsbestel van binnenuit willen ondermijnen, ten einde zo de macht te grijpen. De oppositie heeft volgens hem maar één doel: krachten versplinteren die nodig zijn voor de verandering. Daarmee wordt volgens het ANC de opmars naar een verenigd, non-raciaal, non-seksistisch, democratisch en voorspoedig land geblokkeerd.

Met de kakelverse MK-partij is in de provincie Kwazulu-Natal opeens een nieuwe dynamiek in de verkiezingsstrijd ontstaan. Het is niet eerder vertoond dat het ANC nu in een voor de partij zo belangrijke provincie campagne moet voeren, nota bene tegen een van zijn vorige leiders, oud-president Zuma. En dat dan ook nog eens in zijn regio van Kwazulu-Natal, waar Zuma kan rekenen op de onvoorwaardelijke steun van zijn trouwe aanhangers. Hij zal als strijdlustig boegbeeld van MK onverdroten doorgaan met aanvallen op het ANC. En zelfs als MK uiteindelijk met een magere stemmenwinst uit de strijd komt, zal het in Kwazulu-Natal niet om Zuma heen kunnen, hoe graag het ANC-leiderschap dat ook zou willen.

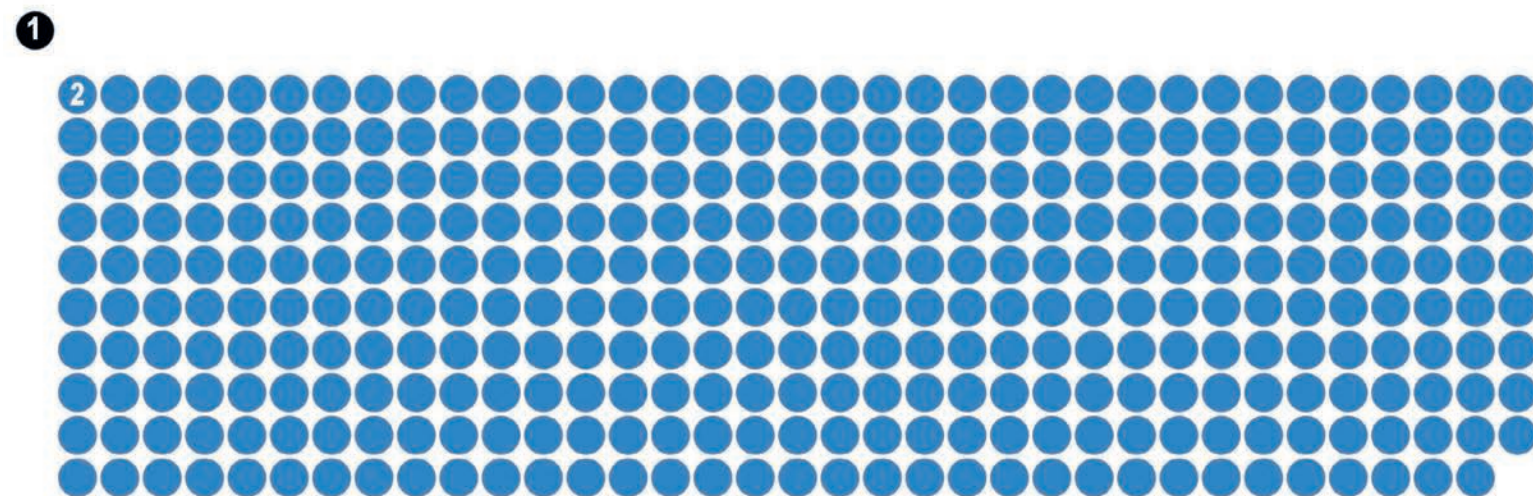
Ook om andere redenen staat er voor het ANC in Kwazulu-Natal veel op het spel. De provinciale machtsverhoudingen zijn er ingrijpend veranderd. Zulukoning Goodwill Zwelithini is overleden en zijn opvolger is ontwikkeld geraakt in allerlei juridische kwesties. Ook de invloedrijke leider van de Inkatha Freedom Party en traditionele eerste minister, Mangosuthu Buthelezi, is niet meer. En ten slotte is er dus Zuma, president-af, met een lijst beschuldigingen aan zijn broek, die het ANC de rug heeft toegekeerd. Veel mensen in Kwazulu-Natal zijn bang dat de komende verkiezingen in hun provincie een gewelddadig karakter kunnen krijgen. Die vrees is niet ongegrond. De onlusten van 2021 naar aanleiding van de toen aan Zuma opgelegde gevangenisstraf staan menigeen nog in het geheugen gegrift.

Zo dreigt na de provincie Gauteng, die al vertrouwd is geraakt met regeren in coalities, nu dus ook Kwazulu-Natal, de op een na dichtstbevolkte provincie van het land, ten prooi te vallen aan Ramaphosa's nachtmerrrie van de totale aanval.

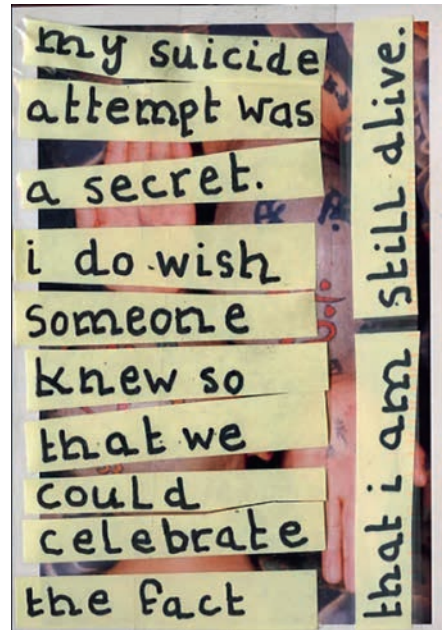

Zetelverdeling Lagerhuis

(per 1 februari 2024, bron Wikipedia)

- 1. Speaker: 1 zetel
- 2. Conservative Party: 349 zetels
- 3. Labour Party: 197 zetels
- 4. Scottish National Party: 43 zetels
- 5. Liberal Democrats: 15 zetels
- 6. Democratic Unionist Party: 8 zetels
- 7. Plaid Cymru: 3 zetels
- 8. Alba Party: 2 zetels
- 9. Social Democratic and Labour Party: 2 zetels
- 10. Independents: 18 zetels
- 11. Alliance Party: 1 zetel
- 12. Green Party: 1 zetel
- 13. Sinn Féin: 7 zetels
- 14. Vacant: 3 zetels

Geheimen per post

door PETER VAN DER AA

Zijn schokkend, schrijnend, ontroerend, maar vaak ook vermakelijk: de geheimen die mensen per briefkaart opsturen naar Frank Warren, de Amerikaanse initiatiefnemer van PostSecret. 'Everyone who knew me before 9/11 thinks I'm dead.' 'I have been planning my husband's funeral for 24 years.' 'I used to work with a bunch of uptight religious people and sometimes didn't wear panties.'

Iedereen heeft zo zijn geheimen en menigeen zou ze van de daken willen schreeuwen, maar angst of schaamte staat dat in de weg. Via PostSecret kun je je geheim veilig en anoniem met de hele wereld delen.

Het succes van PostSecret is krankzinnig. Het mail art project, zoals Warren het noemt, bestaat twintig jaar en er zijn al meer dan een miljoen kaarten met geheimen in zijn postbus beland. Het is de bedoeling dat inzenders hun kaart toepastelijk versieren, dus dat levert ook nog eens verrassende exemplaren op. De website waarop Warren ze laat zien, postsecret.com, is dan ook al honderden miljoenen keren bekeken.

"Dat succes snap ik wel," zegt Andreas Wismeijer, onderzoeker aan de Universiteit Tilburg en gespecialiseerd in de psychologie van geheimen. "Geheimen drukken vaak zwaar op mensen, en hun behoefte om ze te delen is groot, maar ze zijn bang voor de consequenties. Hoe gaan mensen om met wat ik ze toevertrouw? Word ik niet uitgelachen, gepest of bestraft? Dat maakt je te kwetsbaar om open kaart te spelen." Wismeijer had zelf ook ooit een website waarop mensen anoniem hun geheimen kwijt konden, maar die moest hij uit de lucht halen vanwege de overweldigende belangstelling en de daaraan verbonden kosten.

Frank Warren pakt het anders aan, die heeft er juist een verdienmodelletje van gemaakt. Hij geeft boeken uit, richt tentoonstellingen in en houdt lezingen. Liefhebbers kunnen zich gratis abonneren op de wekelijkse selectie van tien tot vijftien Sunday Secrets per e-mail.

In 2004 begon Warren zijn project als een experiment. Hij deelde op straat kaarten uit aan voorbijgangers met een oproep ze anoniem naar hem op te sturen met op de blanco achterkant een geheim dat ze nog nooit aan iemand hadden verteld. Tot zijn verrassing kwamen er veel kaarten retour. Hij pakte het groter aan en riep online op tot onthullingen. Al gauw stroomden vanuit heel Amerika, en later vanuit de hele wereld, kaarten binnen en een simpel idee groeide zo uit tot een ware geheimenindustrie. Verboden verliedheden, zelfmoordpogingen, drankmisbruik, seksuele fantasieën, incest: je kunt het zo gek niet bedenken of mensen hebben er geheimen over. En die worden ons via PostSecret allemaal medegedeeld op kaarten waarvan mensen vaak kleine kunstwerkjes hebben gemaakt.

Wie zich geroepen voelt een ontboezeming aan de verzameling van Frank Warren toe te voegen, kan in het geheim een versierde kaart sturen naar PostSecret, 28241 Crown Valley Pkwy, Laguna Niguel, CA 92677.

Eindelijk trots op de naam Heuckeroth

Dat zanger Gordon (55) een dramatische familiegeschiedenis had, was onlangs op tv te zien in NTR-programma *Verborgen verleden*. Lichtpuntje was dat een van zijn voorouders naam maakte in de (klassieke) muziek. Maar het verhaal gaat verder dan in het programma naar voren kwam.

door KASPER JANSEN

Afkomstig uit een gezin met acht kinderen in Floradorp, Amsterdam-Noord, een oma die wegens zware psychische problemen haar elf kinderen in de steek liet, overspel, alcoholmisbruik, en als klap op de vuurpijl een bizar dodelijk ongeval: een opa kreeg in 1957 een kruiwagen met specie op zijn hoofd. En dan werd de jonge Willem Cornelis Heuckeroth – de echte naam van Gordon – ook nog eens gepest met zijn achternaam. Geen wonder dat de zanger en presentator een enorme hekel aan die naam had en een sterk negatief zelfbeeld kreeg. Wel stond hij in 2009 op het hoogste podium met zijn eigen lied *Shine* in het Eurovisie Songfestival.

Het weinige positieve dat er in het leven van de jonge Gordon nog wel was, kreeg onvoldoende aandacht in *Verborgen verleden*. Gordon wilde in dat programma meer te weten komen over Richard Heuckeroth, een van zijn familieleden, hij dacht een overgrootvader, die dirigent was bij het Concertgebouworkest. "Dat is wel chic," zei hij.

Zijn vader speelde gitaar, zijn moeder mondharmonica en ze kon redelijk zingen. Maar de zeer uitgebreide familie Heuckeroth presteerde

'De leden der familie doen zich kennen door bekwaamheid en onverdroten ijver als verdienstelijk kunstenaars'

in een verder verleden op een veel hoger muzikaal niveau en doet soms zelfs denken aan de familie Bach, die generaties lang tal van musici voortbracht. Volgens Wikipedia was de gehele familie Heuckeroth 'doordrenkt door muziek'.

Maar met al die troebelen in de familie haalde Gordon toch een en ander door elkaar. De Richard Heuckeroth die Gordon verbindt aan het Concertgebouworkest, was niet zijn overgrootvader en hij dirigeerde slechts zeven keer in het Concertgebouw, zoals de Nijmeegse cultuurhistoricus Floris Meens wist te melden.

Maar dat was zeker niet het belangrijkste, ook voor Meens bleef nogal wat verleden verborgen. Want Richard Heuckeroth (1885-1960) had veel meer belang als dirigent van de Nederlandse Opera, de Arnhemse Orkestvereniging en het Utrechts Stedelijk Orkest. Hij werd door de Franse regering onderscheiden wegens zijn verdiensten voor muziek van Franse componisten en werd benoemd tot officier van de prestigieuze Académie Française.

En wie Floris Meens geheel over het hoofd

Gordon Heuckeroth FOTO FACEBOOK FANPAGINA

Jacob Martin Severinus Heuckeroth FOTO WIKIPEDIA

zag, is de vader van Richard Heuckeroth: Jacob Martin Severinus Heuckeroth (1853-1936). Hij was tweede dirigent van het Concertgebouworkest naast Willem Kes, in 1888 de stichter van dat orkest, en diens opvolger Willem Mengelberg. In die functie leidde hij tussen 1893 en 1918 niet minder dan 213 concerten in het Concertgebouw. Hij wordt vaak genoemd in Frits Zwartz biografie van Willem Mengelberg. Deze J. Martin Heuckeroth had 'een beminnelijk karakter', werd zeer gewaardeerd door de musici en was bij gelegenheid de eerste violist van het Concertgebouworkest. Hij dreef ook enige tijd een muziekhandel.

Blijvende faam in het Nederlandse muziekleven verwierf J. Martin Heuckeroth met een concert op 17 oktober 1903, toen hij in de Arnhemse concertzaal Musis Sacrum de orkesten uit Arnhem en Utrecht dirigeerde in de Nederlandse première van de monumentale *Derde symfonie* van Gustav Mahler. Het was überhaupt de eerste keer dat in ons land muziek van Mahler klonk. Vijf dagen later dirigeerde de componist zelf zijn *Derde symfonie* in het Amsterdamse Concertgebouw. Het zesdelige werk was met een uitvoeringsduur van zeker een uur en drie kwartier de grootste symfonie ooit geschreven. "Daar heeft u moed voor nodig," had Mahler vooraf tegen J. Martin Heuckeroth gezegd. Diens prestatie, met meer dan zeshonderd uitvoerenden, wordt ook vermeld in de fameuze Mahlerbiografie (3620 pagina's!) van Henry-Louis de la Grange.

De vader van J. Martin Heuckeroth, ook Martin geheten, was solotrombonist van het Park- en Frascati-orkest. Floris Meens vond een recensie van 'een groot vocaal en instrumentaal concert' dat hij en zijn acht zonen, allen koperblazers, op 27 april 1869 gaven in de Parkzaal in het Wertheimpark in de Amsterdamse Plantagebuurt. (Deze voorloper van het Concertgebouw werd in 1880 afgebroken; nu liggen daar de tennisbanen van sportclub Swift.)

Citaat uit die recensie: 'Reeds de aanblik van dit zich aan de kunst wijdende gezin, het opgewekte dankbare voorkomen des vaders, nu hij voor het eerst met allen tezamen de weldoende vruchten van de zorgen van de muzikale opvoe-

ding zijner kinderen besteed mocht plukken, was treffend. Maar ook de uitvoering der verdienstelijke compositie was opmerkelijk.'

'Het was inderdaad een treffend schouwspel, die acht volwassen kunstenaars, alle krachtig ontwikkelde mannen, frisse loten uit dezelfde stam, te aanschouwen in vereniging. Met een bejaarde maar nog stevige vader. En hoewel het ons te ver zou voeren om ieders talent afzonderlijk te bespreken, wensen wij er toch op te wijzen, dat de leden der familie Heuckeroth door bekwaamheid en onverdroten ijver zich doen kennen als verdienstelijk kunstenaars. Ja, de baan der kunst is voor hen geopend en blijven de acht zonen ijverig op het ingeslagen pad voortgaan en het voorbeeld des vaders volgen, dan wacht ook hen een eervolle toekomst.'

Toen Gordon dat op tv voorlas, viel hij stil. Hij wist niet wat te zeggen, wat hem niet vaak gebeurt, en pinkte een traan weg. Meens: "Het zit echt in je familie, dit waren dus mensen die in de negentiende eeuw werden bewierookt in de pers. Zoals jouw betovergrootvader Philip, toen twintig jaar oud. Al die zonen, ze hebben allemaal carrière gemaakt in Amsterdam en omstreken. In de negentiende eeuw hebben Duitsers een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van het Nederlandse muziekleven, ook jouw voorouders."

In de trein naar Duitsland, op zoek naar voorouders die van Eschwege, achter Kassel, naar Amsterdam waren gegaan, filosofeerde Gordon even na over de recensie. "Dat was een tijd waarin mensen nog met respect werden bejegend en mooi werden toegeschreven. Ja, dit raakt mij gewoon. Voor het eerst ben ik trots op mijn naam Heuckeroth." Later had hij in Hägerau, in Tirol, nog een emotionele ontmoeting met een familielid.

J. Martin Heuckeroth woonde in Amsterdam op de Reguliersgracht 65. Er zijn nu weinig muziekiefhebbers wie zijn naam nog iets zegt, maar op 17 april 1953, zijn honderdste geboortedag, werd hij herdacht in het Concertgebouw. Er werden in aanwezigheid van zijn weduwe bloemen bij zijn portret gelegd – door zoon Richard Heuckeroth.

Verborgen Verleden met Gordon: NPO Start

Chroniqueur van Amerikaanse melancholie

Behalve acteur, toneelschrijver en regisseur was Sam Shepard ook romanschrijver. Onlangs verscheen *Een dag als geen ander*, Shepards derde in het Nederlands vertaalde roman. Vertaler/uitgever Gerrit Brand schreef een essay over het opmerkelijke leven van deze schrijver.

door GERRIT BRAND

Sam Shepard (1943-2017) was een alleskunner. Wie zijn naam kent, associeert die vooral met de succesvolle filmacteur die hij was. Hij speelde de typisch Amerikaanse held, een cowboytype. Maar Shepard was ook toneelschrijver, scenarist voor beroemde filmmakers als Michelangelo Antonioni en Wim Wenders. Hij regisseerde zelf films en won de Pulitzer Prize for Drama voor zijn stuk *Buried Child*. Dat hij ook verhalend proza schreef, is, zeker in Nederland, veel minder bekend. Zijn boeken kenmerken zich door bondige lyriek, filmische details en wrange humor.

In zijn jonge jaren deelde Shepard in New York een woning met de zoon van jazzmusicus Charles Mingus. Hij bezocht de jazzclubs in de Bronx en raakte daardoor geïnspireerd om te schrijven vanuit veelsortige jazzritmes, die na en door elkaar gespeeld worden. Het is dan ook niet vreemd dat zijn caleidoscopische proza zich kenmerkt door een sterk ritmische structuur.

Maar Shepard was ook actief in de filmwereld. De Italiaanse regisseur Antonioni besloot na zijn succes met *Blow-Up*, die in de hippe modewereld van Londen in de jaren zes-

Sam Shepard in *Homo Faber*.

tig speelde, een film over de hippiesfeer in Amerika te maken. Antonioni was een sfeerfilmer pur sang, die net als Sam Shepard niet in plots dacht, maar in beelden, associaties en ritmes. Shepard schreef het script voor deze film, *Zabriskie Point*; in 1970 geen groot succes, nu een cultfilm.

Shepard was een veelgevraagde scenarist, maar ook een zeer populaire acteur, vooral als ze een typisch Amerikaanse held nodig hadden.

In 1984 schreef hij het scenario voor *Paris, Texas* van Wim Wenders, een film die min of meer gebaseerd was op Shepards roman *Motel Chronicles* uit 1982; de populariteit van die film was de aanleiding om *Motel Chronicles* in Nederlandse vertaling uit te brengen. In de voortreffelijke film *Homo Faber* van Volker Schlöndorff uit 1991 naar de roman van Max Frisch speelde Shepard de hoofdrol. Hij schreef en regisseerde één film zelf, *Silent Tongue* (1993), gebaseerd op zijn gelijknamige toneelstuk uit hetzelfde jaar, maar die was weinig succesvol. Voor Wim Wenders' *Don't come knocking* (2005) schreef Shepard het scenario en hij speelde tevens de hoofdrol.

Eenzaamheid en vervreemding zijn terugkerende thema's in Shepards werk, of het nu in zijn films, zijn toneelstukken of zijn proza is. Zelf zei hij: "Veel van mijn werk gaat over die Amerikaanse melancholie die ik om me heen zie, de eenzaamheid die Amerikanen voelen. Ik ben bezeten door dat typisch Amerikaanse gevoel." En hij geloofde in het lot, dat dingen je nu eenmaal kunnen overkomen. Hij werd geïnspireerd door de Russisch-Armeense mysticus George Gurdjieff, zeer geliefd onder de hippiejeugd uit de jaren zestig en zeventig.

Maar de veelzijdige Sam Shepard staat ook voor rock-'n-roll. Van oktober 1975 tot mei 1976 vergezelde hij Bob Dylan om diens tournee door Amerika, *The Rolling Thunder Revue*, te documenteren. Op Dylans elpee *Knocked out loaded* uit 1986 staat ook een nummer van Shepard: *Brownsville Girl*. Het wordt wel de slechtste elpee ooit van Dylan genoemd, maar *Brownsville Girl* werd tot een klein meesterwerk verheven.

Shepard schreef tientallen toneelstukken en

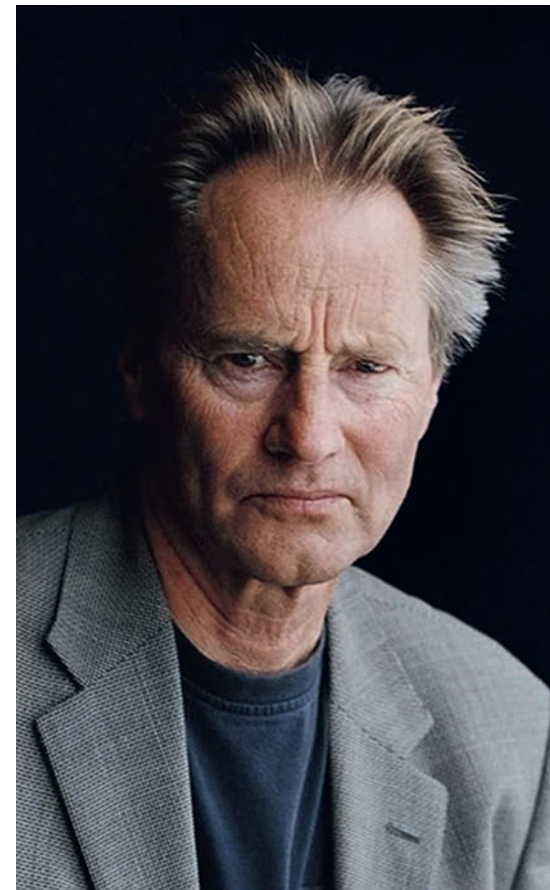
geweld niet te begraven, maar in de ogen te kijken, juist omdat Amerikanen dat liever niet doen. 'Vergeten' is sowieso een thema dat Shepard graag aansnijdt, alsof hij zich voorbereidt op toekomstige demencia. Feit en verbeelding lopen niet alleen literair door elkaar, maar zijn een voorbode van zijn eigen gevreesde toekomst. Dat geldt ook voor het continue 'gekwebbel' in zijn hoofd: "Maar soms hoor ik duidelijk stemmen die ik helemaal niet herken. Vreemden. Ik heb ze nooit eerder gehoord. Stemmen voortkomend uit de gootsteen, pruttelende koffie, pissen in de beek, gebakken bacon, in de verte kreuende vrachtwagens. Ze verschijnen gewoon, vanzelf, onuitgenodigd."

De rillingen lopen over je rug. Dát is schrijven.

MARK BLAISSE

Sam Shepard: Een Dag als Geen Ander
Vertaling: Gerrit Brand
Nobelman, € 29,95
Eerder verschenen bij dezelfde uitgeverij *Beschrijving van de Eerste Persoon* (2018) en *Die Vanbinnen* (2021).

Sam Shepard

FOTO THE MOVIE DATABASE

wordt in één adem genoemd met Eugene O'Neill en Tennessee Williams. Het zijn melodrama's waarin de personages in freudiaanse conflicten zijn verwickeld. De vaderfiguur speelt een centrale rol in zijn werk; de zoon haat zijn vader en heeft hem tegelijk lief.

Shepards eigen vader was piloot in de Tweede Wereldoorlog en voerde talloze vluchten uit boven nazi-Duitsland. Na de oorlog raakte hij aan de drank, een eenzame en dolende ziel die een kommervol bestaan leidde en in 1984 overleed nadat hij in dronken toestand was aangereden door een auto. Shepards moeder leidde als lerares Engels een aanmerkelijk stabiel bestaan.

Je kunt Sam Shepard gerust als representant van de Amerikaanse plattelandsheld zien, de stoere man die zich thuis voelt in de natuur en een cowboyleven leidt. Hij schreef lyrisch over het reizen per auto door de eindeloze prairies en vlaktes van Texas, Montana en Illinois. Hij leidde een vrij teruggetrokken leven, had geen (bekend) e-mailadres en was zeker niet te vinden op social media: "I don't do that shit." Van 1982 tot 2009 was hij getrouwd met actrice Jessica Lange. Op 27 juli 2017 overleed hij, 73 jaar oud, op Totier Creek Farm, zijn ranch in Midway Kentucky, aan de ziekte ALS.

Het was een grote verrassing toen kort na zijn dood bleek dat er nog een boek zou verschijnen, getiteld *Spy of the First Person*, in ons land in 2018 verschenen in de vertaling van Roelien Plaatsman als *Bespieder van de Eerste Persoon*.

De eerste schetsen schreef hij met de hand, omdat hij als gevolg van ALS niet meer kon typen. Toen ook met de hand schrijven niet meer ging, nam hij met een recorder segmenten van het boek op, die vervolgens werden uitgeschreven door zijn familieleden. Toen ook het opnemen te zwaar werd, dicteerde hij de resterende pagina's. Sams oude vriendin Patti Smith assisteerde hem bij het redigeren van het manuscript. Ze werkten eraan tot vlak voor zijn dood.

Iedereen krijgt nog een tientje van Johnny van Doorn

De afgelopen jaren plaatste Wim Noordhoek (1943), de legendarische radiomaker van de VPRO en tevens auteur die zich onder zijn pseudoniem Alex Mol een beroepsherinneraar betoonde, regelmatig een stukje op zijn *Avondlog*. Daaruit heeft hij een ruime keuze gemaakt voor het geïllustreerde boek *Wat bleef*, en alleen al de namen W.F. Hermans, J.C. Bloem, Remco Campert, Helga Ruebsamen, Willem Brakman, Louis Lehmann, Heere Heeresma, Rudy Kousbroek en Johnny van Doorn openen de wereld terug toen deze auteurs nog onder ons waren.

Voeg daarbij de herinneringen aan een Haagse jeugd (tramlijn 11 die eindigt op Scheveningen in een keerlus, of de geheimzinnigheid van de Schedeldoekshaven en Stille Veerkade 'die het nooit tot tramhalte hebben geschopt'), en je wordt opgenomen door een vloedgolf van nostalgie.

Verwar dat vooral niet met geketel over vroeger. Dit is een erbetoon aan de stemmen en uitzichten die een leven hebben gestempeld, en bovenal zijn het demonstraties van precisie, fraaie citaten, ingehouden humor en terloopse aforismen: 'We leven in een vreemde wereld, en het erge is dat de televisie doet alsof ze hem begrijpt.' Erg goed is ook deze opening: 'Hij moet een bril.' Het was de schoolarts die het vonnis uitsprak.'

Met een enkele zin weet Noordhoek zijn helden te typeren. Over de schilder en illustrator Félix Vallotton: 'Onheilspellender kunnen meubels en gordijnen niet zijn.'

Met Johnny van Doorn vertoef Noordhoek op de Hoge Veluwe als er een mannetje op hem afkomt dat roept: "Van Doorn, Van Doorn, ik krijg nog een tientje van je." En dan: 'Ontsteld roept Johnny: "Man scheer je weg. Even ontstegen aan het stadse gewoel en dan komt daar zo'n snuiter om een tientje.'" Noordhoek vervolgt: 'Heel Nederland krijgt nog een tientje of geeltje van Johnny.' Hier hoeft niets meer bij, zo'n anekdote brengt de jonggestorven Van Doorn scherper terug dan de doorsnee biografie vermag.

Roerend is de anekdote over zanger Eddy Christiani, die een gouden plaat had gekregen voor *Zonnig Madeira* die ingelijst boven zijn schoorsteenmantel hing. 'Op een zondagmiddag hield hij het niet meer uit, nam de lijst van de muur en legde de gouden plaat op de draaitafel. "En wat dacht je Wim, dat ik toen hoorde? Een accordeonpotpourri van de Drie Jacksons. Toch een teleurstelling.'"'

Dankzij het boek *Grondstoffen* van Anneke

Brassinga, over haar taalgeschiedenis, denkt Noordhoek terug aan hoeveel geduld hij als kind moest betrachten om foutloos te leren lezen en schrijven: 'Kwam thuis en zei: "Op het huis aan het kanaal staat safe de brug." Donderend gelach van de volwassenen. Ik schaamde me zo diep dat ik het nu nog weet. "Er staat café, maar dat heb je nog niet gehad." Er zat niets anders op dan zo snel mogelijk volwassen

Eddy Christiani met zijn sextet.

FOTO BEN VAN MEERENDONK/NIJS

worden. Maar nog wantrouw ik ieder woord dat ik lees of schrijf.'

Zo wordt behoedzaamheid geboren, en oog voor stijl. Daar hebben we zijn onvervreemd-bare stem aan te danken, die we ook horen als hij schrijft.

ARJAN PETERS

Wim Noordhoek: Wat bleef – Uit het avondlog

Avanti (yolnus@xs4all.nl), € 18,50

De eerste opera voor Suriname

Het *Pand der Goden* (1906), de eerste opera van de Surinaamse componist Johannes Nicolaas Helstone, beleefde (ook op de radio) zijn Nederlandse première bij het Koninklijk Concertgebouworkest. Een boek over componist en opera markeert de uitvoering; het KCO is van plan meer aandacht te besteden aan dit soort 'koloniale' muziek.

De Surinaamse wereldpremière in het Thaliatheater in Paramaribo in 1906 was een enorm succes en leidde tot uitbundige bijval: Helstone werd door een zingend publiek op de schouders genomen en naar huis gebracht. Na vier uitvoeringen bleef het echter stil en wachtte de opera meer dan een eeuw op herontdekking. Die kwam in zicht toen achterneef John Helstone, van 1975 tot 2005 tweede concertmeester van het Rotterdams Philharmonisch Orkest, op zolder een doos met nagelaten papieren van zijn oudoom inspecteerde.

Johannes Helstone (1853-1927), een ex-slaafgemaakte, had een enorm muzikaal talent en kreeg een serieuze opleiding in de westerse klassieke muziek, mede door de inspanningen van Hernhutszendingelingen. Hij studeerde cum laude af aan het conservatorium in Leipzig, was organist, pianist en componist en trad op in Parijs, Berlijn en Wenen, voordat hij te rugging om het klassieke muziekleven in Suriname te dienen.

Al wortelt de muziek van Helstone in de Duitse vroeg-romantische sfeer van Weber en Mendelssohn, de tekst van *Het Pand der Goden* ('pand' in de betekenis van 'onderpand') is door Helstone zelf geschreven als een multicultureel en mythisch verhaal met elementen uit het christendom en andere religies. De held Olindo gaat in de godentempel op zoek naar zijn zuster, die ontvoerd is om zijn vader te straffen.

KASPER JANSEN

KCO o.l.v. Otto Tausk: *Het Pand der Goden*; 15 febr. Concertge-

MAARTEN VAN ROSSEM

TOM JESSEN HOST

Johannes Helstone (1853-1927).

bouw, 18 febr. 14.00 uur NPO Klassiek.

Diederik Burgersdijk: *Een opera voor Suriname; over het Pand der Goden van J.N. Helstone.* Athenaeum, €15.

De verslavende bubbel van Van Rossem

Maarten van Rossem mag tot 2025 door met *De Slimste Mens* en ook verder kunnen we dit jaar nog volop van hem genieten. Wat heet. Hij houdt zijn programma met Emma Wortelboer, waarin een forse generatiekloof wordt gedicht, hij gaat in de loop van het jaar met zijn broer Vincent weer op stap om zich te ergeren aan al het lelijks dat het land te bieden heeft, maar vooral is er zijn podcast, het best te bekijken op YouTube. Dat kanaal irriteert inmiddels door onderbrekende commercials, maar die zijn in een paar seconden weg te klikken.

De formule: vanuit de om de hoek bij Van Rossem geparkeerde auto van gesprekspartner Tom Jessen (achterbank) er het zijne van. Nu en dan kuiert een buurtgenoot langs naar wie Van Rossem dan zwaait. Wie is Tom Jessen? 'Eén van de

John Helstone (1944-2023).

meest geliefde online dagvoorzitters van Nederland. Als moderator tilt hij elk *webinar* naar een hoger niveau. Hij imponeert met grote kennis van zaken,' aldus zijn site. Gelukkig is van die pedanterie niks te merken. Jessen kent zijn plaats, geeft een voorzetje en zoekt snel op zijn iPad als Maarten even niet op een naam kan komen.

En zo steekt de historicus zijn monologen af, een paar keer per week, nu vooral over de Nederlandse politiek natuurlijk. In rustiger tijden kan het ook gaan over de schapenteelt op Texel of de voorouders van Joe Biden. Er komt louter verstandige taal uit Van Rossem. Ja, een mens moet uit zijn bubbel komen, maar zijn bubbel is welhaast verslavend.

En dan heeft hij ook nog zijn theateroptredens. Agenda op de site van Van Rossem, gelardeerd met citaten als 'In het algemeen is het zo dat vrijwel iedereen vrijwel altijd ongelijk heeft'. Fragmenten van die programma's zet Jessen nu en dan ook op het net. De invloed van Wim Kan is onmiskenbaar. Zaterdag 18 februari is hij in het Schaffelaartheater in Barneveld (PVV 24 procent), 13 maart De Maaspoort in Venlo (PVV 36 procent). Vast onderdeel, de artiest doet zijn best, is de vraag aan zijn publiek wie PVV heeft gestemd. Zelden of nooit gaat er een vinger omhoog. Fijne bubbels.

PAUL ARNOLDUSSEN

YouTube, **Maarten van Rossem de podcast**

Dure cadeautjes voor de relaties

Fotografen publiceren boeken om hun werk 'een blijvend karakter te geven', zoals Martin Parr, zelf verwoed verzamelaar van fotoboeken, zegt in zijn inleiding van *Factory Photobooks*

van Bart Sorgedrager. De laatste beken dat hem bij een bezoek aan Parr de moed in de schoenen zonk toen hij diens enorme verzameling zag. Hij besloot zich te specialiseren en richtte zich op het genre van het bedrijfsfotoboek.

Sinds fotografie en drukkunst elkaar vonden, publiceren bedrijven fotoboeken om zich te presenteren aan relaties en mogelijke klanten. Deze publicaties tonen vooral de bedrijfsprocessen, bij voorkeur met mensen die complexe en indrukwekkend grote machines bedienen, maar ook de producten die zij verwerkten. Men schuwde de bijzondere vorm niet; zo liet Hallore, dat briketten voor brandstof vervaardigde, het boek in de vorm van een briket stansen.

Door de jaren heen zie je ook de innovaties van de drukkunst: eerst wordt het mogelijk met één steunkleur te drukken, dan met meer steunkleuren en ten slotte zijn er natuurlijk *full colour*-boeken. Het bedrijf presenteerde zich met een kostbaar cadeautje. Steeds vaker werden genommeerde fotografen, ontwerpers en schrijvers gevraagd de lof te zingen van een bedrijf: veel internationale namen, maar ook Ed van der Elsen, Cas Oorthuys, Bert Schierbeek en Janwillem Schrofer deden wel eens wat. Degenen die indertijd erin slaagden een bedrijf over te halen tot het laten drukken van deze dure prestigeobjecten, moeten de kwaliteiten hebben gehad van een verkoper van het *Wereldtijdschrift* uit Willem Elschots *Lijmen*.

Factory Photobooks is een fraai vormgegeven, omvangrijk boek: 500 pagina's op een formaat van 29 x 24 cm, gebonden in stevig karton: een stoeptegels van formaat. Alle besproken boeken worden uitgebreid afgebeeld en ook die Sorgedrager zelf maakte voor bedrijven als de Oranje Nassau-mijnen, de kruisfabriek in Muiden en de glasfabriek in Leerdam komen aan bod. Tot slot houdt Sorgedrager een warm pleidooi voor het vastleggen van verdwijnende bedrijven in een fotoboek, ook vanuit cultuurhistorisch oogpunt.

Toen ik mijn jongste zoon het boek liet zien, bladerde hij het even door en zei toen achteloos: "O, het zijn websites op papier." Ja, zo kun je er ook naar kijken.

ANTHON FASEL

Bart Sorgedrager: *Factory Photobooks* NAI010, € 69,95

Rekeningen

Al is het jaar nog jong, veel over ons gestelden, (gemeenten, waterschappen, zelfs parkeerbeheer) nemen alvast een voorschot op hun mooie weer door opgewekt tariefsverhogingen te melden,

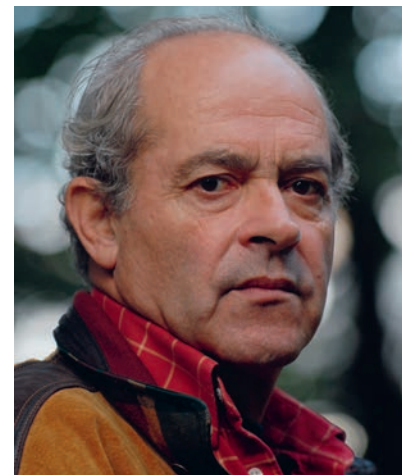
want straks in het seizoen dat alles uit gaat spruiten en waarin groeisucces als enige nog telt, wat voor de meeste inkomens iets minder geldt, worden wij weer geacht om naar ons geld te fluiten,

dus rest ons weer eens niets dan het zien uit te zingen... Wij zijn weer kinderen van vele rekeningen.

Is het visitekaartje van L.H. Wiener 100 euro waard?

Schrijver L.H. Wiener was onlangs het slachtoffer van een ripdeal. Nadat hij op hun lieflijk verzoek een reuzenjoint had gehaald voor drie pubermeisjes in de Haarlemse binnenstad, gaf hij het mooiste meisje zijn visitekaartje. "Dit ticket is honderd euro waard," zei hij, grijnzend.

Nog diezelfde avond belde ze bij hem aan. Eerst vroeg ze het

L.H. Wiener

FOTO J.J.H. POP

geld, daarna ging ze zich even opfrissen in de badkamer.

In zijn column op de literaire website *Tzum* vertelt Wiener hoe het bezoek afliep (spoiler alert): "Mijn verloren honderd euro was mijn verdiende loon, in plaats van het hare."

Gerbrand Bakker werpt zich op als literatuurrecensent voor *De Groene Amsterdammer*, zij het een zéér gespecialiseerde. Hij wil eigenlijk alleen het vierde deel bespreken van de reeks dagboeken van J.J. Voskuil, mocht dat, na de niet per se juichende recensie van *Elsbeth Etty* in *De Groene* (waarin ze enkele antisemitische en racistische opmerkingen van Voskuil citeert), tenminste ooit nog verschijnen.

De vraag rijst, schrijft Etty, 'waarom deze veelal haastig neer-

gepende en vaak onbenullige dagboeknotities publicatie verdienen'. 'Ze halen het in de verste verte niet bij de vertolking ervan in zijn even meeslepende als zorgvuldig gestilleerde romancyclus *Het Bureau*. Wat het dagboek daaraan toevoegt, is ontluisterend.'

Dat was tegen het zere been van Gerbrand Bakker, die van zijn ongenoegen blij gaf in een ingezonden brief aan *De Groene*: 'Het hele derde deel is één groot feest voor Bureau-lezers! Ik meld me hierbij vrijwillig aan om deel vier te bespreken.'

Wie ook 'dolgraag' recensent zou willen zijn, maar er niet aan begint, 'want ik ga niet mijn eigen concurrenten afzeiken', is *Volkskrant*-columnist en schrijver **Peter Middendorp**. In *Volkskrant Magazine* kreeg hij alle ruimte om zijn concurrent **Joost de Vries** eh... ja, af te zeiken.

Beiden publiceerden recentelijk nieuw werk: Middendorp *De kant van Ada*, De Vries *Hogere machten*.

In *De Groene*, waarvan hij adjunct-hoofdredacteur is, had De Vries naar aanleiding van *Jij bent van mij*, Middendorps succesvolle roman over een geruchtmakende moordzaak, opgemerkt dat het hem veel moeite kostte om 'het beeld van de succesvolle schrijver die wegrijdt van een moordplek, zich vrolijk verheugend over het idee er een roman over te schrijven, niet obsceen te vinden'. Hij noemde in dat verband ook **Truman Capote**, die over een moordzaak in Kansas *In Cold Blood* schreef.

Peter Middendorp kan zich nóg kwaad maken over dat stuk uit 2018. Tegen zijn interviewster zegt hij het 'een hele domme opmerking' te vinden, ingegeven door jaloezie. "Schrijf maar op dat het een dikke sukkel is." Schaterlach. "Een jaloers krengetje."

FRANK VAN DIJL

Je bracht onze contributie naar de hoeren

Het werd tijd om de inhoud van een vergeten koffer te inspecteren. Er zaten zestig vijftienveertigtoerenplaatjes in die al zeker dertig jaar niet op de draaitafel waren beland. Een mens kan niet alles bewaren, dus veel single-tjes konden weg, uitgezonderd het hoogst curieuze *Oh M.E. wat doe je nou* (met aan de keerzijde *Kom op mensen, maak een vuist*) van Bertus en de Posters. Een grimmiger aanklacht werd zelden in de groeven geperst. De tekst bevatte een doodsbedreiging die aangifte bij de politie rechtvaardigde, al zal de zingende stakingsleider Bertus van der Horst het minder kwaad bedoeld hebben dan het nu overkomt.

Bij de wilde staking die in 1979 vitale delen van de Rotterdamse haven ruim een maand plat legde, ging het er inderdaad zéér wild aan toe. Het eisenpakket behelsde drie tientjes netto per week erbij, invoering van een vijfploegendienst en vrij met de feestdagen. Op het Afrikaanderplein klonk dagelijks uit minimaal drieduizend kelen het luid geschandeerde 'Dertig gulden schoon bovenop het kale loon' en 'Wij blijven staken voor 22 knaken'. Niet alleen werkgevers, maar ook de reguliere vakbonden (en vanzelfsprekend *De Telegraaf*) vonden dat de stakers volledig doordraafden, al dan niet opgehitst door de maoïstische volksmänner Paul Rosenmöller (die later zijn toon matigde en een nette politicus werd).

Het activistische vuur laaide hoog op en werd nog eens extra opgepookt door de protestsongs van Bertus en de Posters. De baten van hun in allerijl opgenomen plaatje kwamen ten goede aan het steuncomité. "We merken dat het beter liep als er muziek bij werd gemaakt," zei Bertus. Zijn melodische oproep aan de Mobiele Eenheid om de staking niet met geweld te beantwoorden ('wat gij niet wilt dat u geschiedt/ doe dat dan ook de arbeider niet') stond nogal haaks op de coupletten in het andere lied, waarin vakbondsbestuurders tot hoofdviand in het arbeidsconflict werden uitgeroepen. 'Je rookt van ons geld een dure sigaar/ man, ga aan je werk en maak je eens waar/ je draaide ons al vele loeren/ bracht onze contributie naar de hoeren/ ja, naar de hoeren!/ van onze noden heb je geen weet/ je lapt onze eisen aan je reet/ hé kale neet!' Eindigend in het ronduit intimiderende: 'Hé maatje, je maakt het te gek!/ Vandaag of morgen breken we je de nek/ ja de nek!' Binnen drie weken waren acht-

RUDIE KAGIE

Bertus en één Tjet Setter.

duizend exemplaren van het plaatje verkocht. Uit niets blijkt dat de achterban aanstoot nam aan de beledigende en bloeddorstige passages in het lied. Bertus zelf bracht drie dagen in een politiecel door en herinnerde zich nadat de spandoeken waren opgerold: "Terwijl we op het podium stonden te zingen, zag ik twee agenten vrolijk meewippen met de muziek. Totdat ze de strekking van de tekst doorkregen. De ene agent atendeerde zijn collega erop en plotseling stonden ze weer strak voor zich uit te kijken." Er werd een compromis bereikt en de stakers gingen weer aan het werk.

Bertus en de Posters maakten in 1984 als Bertus and the Flying Pickets nog een plaatje over de Britse mijnstaking. Jarenlang kwam de band opdraven om de allure van vredesdemonstraties, krakersrellen en solidariteitsbijeenkomsten op te krikken. Op zijn 55ste ging Bertus met VUT. Incidenteel treedt hij nog steeds op, nu met zijn Tjet Setters, al doet hij het op z'n 84ste kalmpjes aan. De oudjes in Rotterdamse verpleeghuizen zingen de strijdliedjes van weleer dapper mee. In 2002 veraste de zanger met een muzikale ode aan Pim Fortuyn: 'Recht voor z'n raap/ hij draaide niet om de pot/ en kamerbreed schrokken de regenten zich rot.'

De malle ideeën van Marinetti

Van het eten van pasta word je pessimistisch, slap en mogelijk impotent, wist de Italiaanse dichter en futuristische kunstenaar en aanhanger van het fascisme Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944). Benito Mussolini was het er helemaal mee eens. Tarwe moest op grote schaal worden geïmporteerd; hij vond dat het volk patriotische rijst uit eigen land moest eten. Rijst is goed voor helden en vechtjassen. Het was een schok toen in 1930 een foto opdook van Marinetti in het beroemde restaurant Biffi in Milaan, met een bord spaghetti voor zich. Een nepfoto, werd door zijn aanhangers beweerd, maar hij was wel degelijk echt. Nog merkwaardiger was het dat Marinetti zich bemoeide met een in 1932 gehouden wedstrijd van het blad *La Cucina Italiana*, gesponsord door een grote pastafabriek. De lezers werd verzocht een pastasausrecept in te sturen. De eerste prijs bedroeg tweeduizend lire, ongeveer een maandsalaris; de tweede prijs was duizend lire en de derde prijs vijf-honderd. In contanten.

La Cucina Italiana publiceerde Marinetti's manifest over futuristisch koken, waarin werd opgeroepen pasta af te schaffen omdat pasta een absurde Italiaanse religie is. Die malle ideeën komen ook ruimschoots aan bod in zijn kookboek met recepten voor futuristische gerechten die namen dragen als 'Het opgewonden varken', dat bestaat uit een rechtopstaand stuk salami zonder vel in een mengsel

van sterke zwarte koffie en eau de cologne. Daar is niet veel kookkunst voor nodig.

Marinetti voorspelde dat er in de toekomst geen eten meer op tafel zou verschijnen; dat zou worden vervangen door van staatswege verstrekte pillen met eiwitten, synthetisch vet en vitamines.

De jury die moest beslissen over het beste sausrecept voor bij pasta, bestond uit twaalf mannen, onder wie Marinetti, die te laat kwam bij de beraadslagingen. Hij stond erop de winnende saus te proeven bij rijst en soep in plaats van pasta. Er waren duizenden recepten ingestuurd. De jury deelde niet echt eerlijk prijzen uit. Amadeo Pettini, voormalige chef van de Italiaanse koning, won de eerste prijs. De tweede prijs ging naar Marino Marioni, een medewerker van *La Cucina Italiana*. Ene dottoressa Angelina Giordana kreeg de derde prijs. Pettini droeg zijn saus op aan Marinetti, die er niet blij mee was. Beroemd is het recept niet geworden. De saus werd gegeven bij spaghetti alla chitarra, een platte spaghetti waaraan de saus goed blijft kleven. Je kunt ook tagliatelle nemen.

- 400 g spaghetti of tagliatelle
- 1 ui, gesnipperd
- 1 wortel, in stukjes
- 1 stengel bleekselderij, in reepjes
- 50 g zoute ansjovis
- 1 eetl kappertjes
- 1 eetl. gehakte peterselie
- 1 dikke plak gekookte ham,

Filippo Tommaso Marinetti eet spaghetti in Biffi.

FOTO THE ESTORICK COLLECTION, LONDON

- in dobbelsteentjes
- 200 ml gezeefde tomaten, uit blik
- 2 kleine artisjokken, in vieren.
- een handje pistachenoten, grof gehakt
- boter
- geraspte Parmezaanse kaas

Bak de ui, wortel en bleekselderij gaar in boter. Voeg ansjovis, ham, bliktomaten, peterselie en kappertjes toe. Pureer alles met een staafmixer tot een lobbige saus. Kook de artisjokken in water met een scheutje citroensap gaar of gebruik hartjes uit blik. Kook de spaghetti beetgaar en schep in een schaal. Giet de saus erover. Garneer met de pistachenoten en artisjokken, bestrooi met de kaas.

ANNE SCHEEPMAKER

Magnolia

Februari, de hoogste tijd voor de eerste inspectie van de Magnolia van de Binnentuin. De Magnolia van de Binnentuin is een van de grootste en mooiste magnolia's van de stad, maar in tegenstelling tot de Magnolia van het Rebrandtplein, bijvoorbeeld, kun je hem niet zomaar tegen het lijf lopen, je moet ervoor naar de binnentuin. Wat gelukkig een feest is.

Al zinderend van voorpret ga ik de deur uit, om na Kaap Storm voor de fietsenwinkel te hebben gerond de hoek om te slaan. Ach, zat de Kaaswaag er nog maar, dan nam ik zo'n heerlijk hard puntje met ossen- of leverworst, maar nu niet zeuren. Luijters, wees blij met wat je hebt. Maar 't had wel

KLEIN GELUK

lekker geweest, geef toe! Donder op met je puntje, ik heb belangrijker zaken aan mijn hoofd. Hoe zou het bij Nelis zijn, bijvoorbeeld?

Nelis is de kersverse naam voor de voormalige oude rommelwinkel, waar ze nu behalve oude rommel ook oude kleren verkopen. Het staat met koeienletters op de markies, NELIS, en in de etalage staat al zeker drie maanden, in kwetsbaar groen geveerd, een houten jachtvliegtuigje dat ik keer op keer met ware heldenmoed voorbij loop, omdat ik besloten heb het niet te kopen. Hoewel, toch es vragen wat het kosten moet, dacht ik deze reis, maar gelukkig, Nelis was gesloten. Helleborus en sneeuwkloddeden er alles aan, zag ik, in de binnentuin gekomen, maar de magnolia moest nog even. Verder dus naar de Poort, waar ik zonder zoeken een exemplaar vond van *Vergeten Liedjes* van Adama van Scheltema. Uit 1906! Met daarin *De Wilgen*, dat ik mijn moeder zo graag hoorde zingen, en, verrassing, want ik wist niet dat het ook van Adama van Scheltema was: 'Het re-gent-o wat regent het! Ik hoor het uit mijn warme bed.'

Met een hoofd vol vergeten liedjes ging het neuriënd op huis aan.

GUUS LUIJTERS

TER VEILING

Aat Verhoog werd – als zijn Wikipediëlemma is bijgehouden – negentig op 11 november, en is een Haagse

graficus met prestige. Jacob Marisprijs, internationaal geëxposeerd, richting magisch realisme.

En wat zien we nou? Prachtlitho, hoge oplage, dat wel, exemplaar 265 van 350, maar je kunt hem voor drie tientjes in je zak steken. Nog te veel? Bieden vanaf twintig euro.

Whoppah.com, zoekterm Verhoog.